

Nr 134

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till jordhävdslag m. m.; given Stockholms slott den 9 oktober 1969.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över jordbruksärenden och lagrådets protokoll, föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till

- 1) jordhävdslag,
- 2) lag om ändring i lagen (1947: 290) om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom.

GUSTAF ADOLF

Ingemund Bengtsson

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att 1947 års lag om uppsikt å jordbruk ersätts av en jordhävdslag. Avsikten är att anpassa bestämmelserna om vanhävd till den nya jordbrukspolitiken. Jordbruk bör sålunda få läggas ned, om det inte strider mot allmänna jordbruksintressen. Ingripande på grund av bristande hävd avses få ske endast för att skydda jordbruk som har förutsättningar för rationell drift eller för att tillvarata möjligheten till strukturrationalisering. Kravet på hävd anses inte längre behöva omfatta byggnader. För att hindra matjordstäkt som kan äventyra rationaliseringssträvandena föreslås möjlighet för lantbruksnämnden att meddela förordnande med förbud mot täkt av matjord.

Förslaget föranleder vissa ändringar av huvudsakligen formell natur i 1947 års lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom.

1) Förslag
till
Jordhävdslag

Häri genom förordnas som följer.

1 §

Med odlad jord förstås i denna lag åker och kultiverad betesmark. Jordbruket anses nedlagt, om odlad jord under mer än två år i följd icke bearbetats eller utnyttjats för slätter eller betesgång eller om skog planteras på jorden.

2 §

Lagen är ej tillämplig på mark

1. som tillhör staten,
2. som ingår i fastighet, vilken är taxerad som annan fastighet eller vilken genom avstyckning bildats för annat ändamål än jordbruk och ej därefter undergått taxering,
3. som ingår i stadsplan eller som enligt byggnadsplan, fastställd efter den 1 januari 1948, är avsedd för annat ändamål än jordbruk, eller
4. varå jordbruket varit nedlagt under tre år.

3 §

Har jordbruket på odlad jord lagts ned, kan lantbruksnämnden förelägga innehavaren att återställa hävden, om jorden

1. ingår i brukningsenhet, som är eller genom tekniskt och ekonomiskt rimliga åtgärder kan bli lämpad för rationell jordbruksdrift och som lider skada genom nedläggningen, eller
2. med hänsyn till läge, beskaffenhet och övriga omständigheter finnes böra hållas i odlat skick för att underlätta bildandet av rationell brukningsenhet.

Beträffande jord som innehas med nyttjanderätt skall föreläggandet riktas mot ägaren, om nyttjanderättshavaren är medellös eller hans återstående besittningstid ej är tillräcklig för hävdens återställande.

När lantbruksnämnden meddelar föreläggande, skall nämnden ange de åtgärder som behövs för ändamålet. Nämnden kan utsätta vite.

4 §

Ägare eller brukare av jord är skyldig tåla att föreskriven åtgärd vidtages även om föreläggandet är riktat mot annan.

5 §

Har föreläggande om återställande av hävd meddelats med stöd av 3 § första stycket 2, är staten skyldig att lösa jorden, om ägaren begär det.

Yrkande om inlösen skall vid äventyr av talans förlust skriftligen göras hos lantbruksnämnden inom två månader från det nämndens beslut om föreläggande vunnit laga kraft samt upptaga pris och övriga villkor. Bifalles

icke yrkandet, skall talan vid samma äventyr väckas genom stämning inom två månader från det avslagsbeslutet vunnit laga kraft. Har ägaren fått del av beslut först sedan detta vunnit laga kraft, räknas dock tidsfristerna från dagen för delfåendet.

6 §

Lantbruksnämnden kan beträffande odlad jord som avses i 3 § första stycket 1 eller 2 förordna att täkt av matjord icke får ske utan nämndens tillstånd.

Förordnande får meddelas för högst fem år åt gången och länder omedelbart till efterrättelse.

7 §

På framställning av ägare av odlad jord kan lantbruksnämnden avge förklaring att jordbrukets nedläggande icke skall medföra åtgärd enligt 3 §. Har sådan förklaring avgivits, äger förordnande som meddelats med stöd av 6 § icke tillämpning beträffande jorden.

8 §

Talan om utdömande av vite och om utsättande av nytt vite föres av allmän åklagare vid rätten i den ort där jorden eller huvuddelen av denna är belägen. Talan får ej väckas utan att lantbruksnämnden hemställt därom. Vite får ej förvandlas.

9 §

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet överträder förordnande som meddelats med stöd av 6 § dömes till böter.

10 §

Närmare föreskrifter för tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen eller av myndighet som Konungen bestämmer.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1970.

Genom lagen upphäves lagen (1947: 288) om uppsikt å jordbruk. Den upphävda lagen gäller dock fortfarande i fråga om verkan av överenskommelse enligt 5 § och föreläggande enligt 7 § nämnda lag.

2) Förslag
till
Lag
om ändring i lagen (1947: 290) om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom

Härigenom förordnas, att lagen (1947: 290) om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

1 §.

Förekommer å jordbruksegendom synnerligen grov vanhävd av den odlade jorden *eller för jordbruket erforderliga byggnader* och finnes med hänsyn till vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller av andra särskilda skäl nödigt att åtgärder till avhjälpande av vanhävden vidtagas i annan ordning än som stadgas i *lagen om uppsikt å jordbruk*, må Konungen med riksdagens samtycke förordna att egendomen eller, om särskilda omständigheter föranleda därtill, del av egendomen skall mot lösen avstås till *kronan*.

Förekommer å jordbruksegendom synnerligen grov vanhävd av den odlade jorden och finnes med hänsyn till vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller av andra särskilda skäl nödigt att åtgärder till avhjälpande av vanhävden vidtagas i annan ordning än som stadgas i *jordhävslagen*, må Konungen med riksdagens samtycke förordna att egendomen eller, om särskilda omständigheter föranleda därtill, del av egendomen skall mot lösen avstås till *staten*.

2 §.

Fråga om inlösen enligt 1 § må väckas av vederbörande lantbruksnämnd *eller länsstyrelse*. Innan frågan väckes skall utredning vara förebragt om de förhållanden som kunna vara av betydelse för frågans bedömande.

Fråga om inlösen enligt 1 § må väckas av vederbörande lantbruksnämnd. Innan frågan väckes skall utredning vara förebragt om de förhållanden som kunna vara av betydelse för frågans bedömande.

I övrigt skola i avseende å inlösen i tillämpliga delar gälla de allmänna bestämmelserna i lagen om expropriation; *dock äge Konungen, om särskilda skäl äro därtill, i samband med beslut om inlösen förordna att egendomen eller del därav må tagas i besittning, sedan stämning i expropriationsmålet utfärdats.*

I övrigt skola i avseende å inlösen i tillämpliga delar gälla de allmänna bestämmelserna i lagen om expropriation.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1970.

Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet på Sofiero den 18 juli 1969.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, statsråden STRÄNG, SVEN-ERIC NILSSON, LUNDKVIST, GEIJER, ODHNOFF, MOBERG, BENGTSSON, LÖFBERG.

Chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Bengtsson, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter förslag till *jordhävds- lag m. m.* och anför.

Inledning

Jordbrukets fortlöpande rationalisering har aktualiserat en översyn av vanhävdslagstiftningen, dvs. lagarna den 30 juni 1947 (nr 288) om uppsikt å jordbruk (uppsiktslagen) och (nr 290) om tvångsinlösen av vanhäv- dad jordbruksegendom (inlösenlagen). Lantbruksstyrelsen behandlade hithö- rande frågor i betänkande med förslag till ändringar i uppsiktslagen (SOU 1956: 62). Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 16 maj 1958 till- kallades härefter sakkunniga för att se över jordförvärvs-, bolagsförbuds- och uppsiktslagstiftningen. De sakkunniga, som antog benämningen 1958 års jordlagsutredning, avgav år 1961 betänkande med förslag till jordför- värvslag m. m. (SOU 1961: 49). I detta ämne utfärdades den 14 maj 1965 jordförvärvslag (nr 290) samt jordförvärvskungörelse (nr 292) med till- lämpningsföreskrifter till lagen. Sedan statsmakterna år 1967 fattat beslut om riktlinjer för jordbrukspolitiken (prop. 1967: 95, JoU 25, 30, 31, rskr 280) har utredningen¹ fullföljt sitt arbete med uppsiktslagstiftningen och år 1968 avlämnat betänkandet Jordhävdslag (SOU 1968: 22).

Efter remiss har yttranden över förslaget till jordhävdslag avgetts av Svea hovrätt, hovrätten för Nedre Norrland, kammarkollegiet, bankspek- tionen, domänverket, lantbruksstyrelsen, lantmäteristyrelsen, skogsstyrel- sen, statens jordbruksnämnd, länsstyrelserna i Stockholms, Kalmar, Malmö- hus, Älvsborgs, Gävleborgs, Västernorrlands och Norrbottens län, arrende-

¹ Under arbetet med förslag till jordhävdslag har utredningen bestått av f. d. landshöv- dingen Gustav V. Nilsson, ordf., f. d. riksdagsledamöterna Einar Haeggblom och Anders E. Johansson, generaldirektören Sven-Gösta Jonzon, landshövdingen Hjalmar Nilsson, för- bundsordföranden Sigge Oscarsson samt riksdagsledamöterna Yngve Persson och Sven E. Sun- din; direktiv se riksdagsberättelsen 1959 s. 217.

lagsutredningen, expropriationsutredningen, Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF), Skogsindustriernas Samarbetsutskott, Svenska kommunförbundet, Sveriges lantbruksförbund, Skogs- och Lantarbetsgivareföreningen, Sveriges Skogsägareföreningars Riksförbund, Svenska Skogsarbetareförbundet, Sveriges Jordägareförbund och Svenska Företagares Riksförbund.

Remissinstanserna har i åtskilliga fall bilagt yttranden från underställda myndigheter eller särskilt berörda organisationer. Sålunda har lantbruksstyrelsen bifogat yttranden från samtliga lantbruksnämnder, domänverket från överjägmästarna i Bergslagsdistriktet och Västra distriktet och från domänintendenterna i samtliga fem domänområden samt lantmäteristyrelsen från överlantmätarna i Stockholms, Kalmar, Kristianstads, Malmöhus, Älvsborgs, Värmlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län.

Sedan ärendet därefter ytterligare övervägts inom jordbruksdepartementet, anhåller jag nu att få ta upp det till behandling. I betänkandet intaget förslag till jordhävdslag torde få fogas till statsrådsprotokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Nuvarande ordning m. m.

Uppsiktslagen

Uppsiktslagen innehåller bestämmelser om tillsyn och kontroll från det allmännas sida över den enskilda jordbruksjordens skötsel och hävd. Lagen avser ej statens mark och är inte tillämplig på brukningsdelar på två hektar eller mindre (1 och 14 §§). Vanhävd anses föreligga när jordbruket van-sköts så att dess vidmakthållande äventyras eller då för jordbruket nödvändiga byggnader förs bort eller lämnas utan nödigt underhåll (1 § första stycket). Vissa undantagsbestämmelser från tillämpligheten av detta vanhävdsbegrepp finns dock med hänsyn till jordbruksekonomiska synpunkter och verksamheten för jordbrukets rationalisering. Sålunda räknas ej till vanhävd att jordbruk på brukningsenhet eller del därav läggs ned, om det med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet och belägenhet samt övriga omständigheter måste anses olämpligt att där driva varaktigt jordbruk. Ej heller anses den omständigheten att byggnad förs bort eller lämnas utan nödigt underhåll som vanhävd, om byggnaden blivit obehövlig till följd av sådan förändring i driften av jordbruket som är till varaktig fördel för detta eller på grund av sådan sammanslagning av brukningsdelar som står i överensstämmelse med en ändamålsenlig planläggning av jordbruket i orten, eller av annan giltig anledning (2 § första och andra styckena). Ägaren av brukningsdel kan få besked av lantbruksnämnden om jordbruket kan utan ingripande enligt lagen läggas ned eller byggnad föras bort eller lämnas utan underhåll (2 § tredje stycket). Brukningsdel får vidare utan

hinder av bestämmelserna i lagen tas i anspråk för bostadsändamål eller för att bereda plats för industriell anläggning eller i annat liknande syfte (12 §).

Ansvar för att vanhävd avhjälpas vilar på ägaren beträffande byggnad och på brukaren i fråga om jorden (3 §). Ägaren ansvarar dock i vissa fall för vanhävd också av jord som brukas av annan (8 §).

Tillsynen över efterlevnaden av bestämmelserna handhas av lantbruksnämnden (1 § tredje stycket). Finns nämnden på grund av anmälan eller i annat fall skälig anledning anta att vanhävd förekommer, skall nämnden besiktiga brukningsdelen och föra protokoll över sina iakttagelser (4 §). Konstateras vanhävd, skall nämnden omedelbart försöka komma överens med den ansvarige om behövliga åtgärder. I överenskommelsen, som skall vara skriftlig, anges den tid inom vilken varje åtgärd skall vara verkställd. Tiden bör i allmänhet inte överstiga två år men får, om det anses oundgängligen nödvändigt, utsträckas till fyra år. Dessutom kan i överenskommelsen fastställas vite för underlåtenhet att fullgöra avsedda åtgärder (5 §). Om överenskommelse inte träffas eller åtagande i överenskommelse inte fullgörs, skall nämnden utan dröjsmål anmäla detta till länsstyrelsen och ange de åtgärder som behövs för att avhjälpa vanhävden (6 §). Länsstyrelsen skall höra den ansvarige samt, om denne begär det, förordna om syn. Syn hålls av tre gode män som länsstyrelsen utser. Synmännen skall snarast möjligt undersöka förhållandet och senast inom 14 dagar efter synen avge skriftlig redogörelse till länsstyrelsen. Länsstyrelsen får därefter föreskriva de åtgärder som behövs för att avhjälpa vanhävden och förelägga den ansvarige viss tid inom vilken varje särskild åtgärd skall vara verkställd. Länsstyrelsen får fastställa vite för underlåtenhet att ställa sig föreläggandet till efterrättelse och fälla till sådant vite (7 §).

Är den för vanhävden ansvarige på grund av medellöshet eller annan giltig orsak ur stånd att avhjälpa vanhävden, skall ingripande enligt lagen ej ske. Föreligger sådant fall och är fråga om vanhävd av jord som brukas av annan än ägaren, får lantbruksnämnden emellertid, om ägaren kan antas vara i stånd att avhjälpa vanhävden, ingripa mot denne på samma sätt, som om han var brukare (8 §).

Klagan över länsstyrelsens beslut föres hos Kungl. Maj:t, medan lantbruksnämnds beslut i ärende som avses i 2 § tredje stycket (prövning huruvida nedläggning av jordbruket kan ske etc.) överklagas hos lantbruksstyrelsen. Över styrelsens beslut i sådant ärende kan talan ej föras (13 §).

Genom lag den 26 maj 1961 (nr 142) fogades till 1 § ett andra stycke som gäller endast vissa delar av Kopparbergs län. Enligt denna bestämmelse får Kungl. Maj:t för visst område förordna att uppsikten skall avse jordbruket även på brukningsdel vars odlade jord ej överstiger två hektar samt att, oavsett om vanskötsel som avses i första stycket är för handen eller ej, såsom vanhävd skall anses att odlad jord under mer än två år i följd inte varit föremål för bearbetning, slätter eller betesgång.

Inlösenlagen

Inlösenlagen, som får ses som ett komplement till uppsiktslagen, innefattar rätt för Kungl. Maj:t att med riksdagens samtycke under vissa förutsättningar förordna, att vanhävdad jordbruksegendom eller del därav skall avstås till kronan mot lösen. Lagen är tillämplig vid synnerligen grov vanhävd av den odlade jorden eller av för jordbruket nödvändiga byggnader, om det med hänsyn till vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller av andra skäl är nödvändigt att åtgärder till avhjälpande av vanhävdens vidtas i annan ordning än som anges i uppsiktslagen (1 §). Fråga om inlösen kan väckas av lantbruksnämnden eller länsstyrelsen. Dessförinnan skall utredning ha skett rörande de förhållanden som kan vara av betydelse för frågans bedömande. I övrigt skall expropriationslagens bestämmelser i tillämpliga delar gälla i fråga om inlösenförfarandet (2 §).

Huvuddragen i den föreslagna lagstiftningen

Behovet av och syftet med en vanhävdslagstiftning

Jordlagsutredningen. Utredningen diskuterar till en början behovet av bestämmelser mot vanhävd under nuvarande och väntade förhållanden på jordbrukets område och konstaterar att motiven för sådana bestämmelser nu är färre än vid uppsiktslagens tillkomst.

Uppsiktslagen kan tillämpas för att försvåra sammanföring av var för sig härkraftiga brukningsenheter. En sådan tillämpning förutsattes kunna ske för att skydda en arrendator. Utredningen, som samrått med arrendelagsutredningen i denna fråga, finner att, i den mån bestämmelser med detta syfte fortfarande behövs, de hör hemma i arrendelagstiftningen.

Behovet av en vanhävdslag har även bedömts med hänsyn till landsbygdens ekonomiska och sociala förhållanden samt till försörjningssynpunkter. Därvid har, enligt utredningens mening, inte framkommit sådana skäl som i och för sig motiverar en särskild vanhävdslag. Detsamma är fallet med de båda, särskilt under senare år, aktualiserade frågorna om markvård och naturvård. Markvårdsproblemen anses ännu inte vara så påtagliga att de motiverar ett ingripande från det allmännas sida. Behovet av naturvård bör tillgodoses på annat sätt än genom en vanhävdslag.

Utredningen finner, att det starka bortfallet av åkerareal som är ett led i den beslutade jordbrukspolitiken minskar behovet av en vanhävdslag. Även om avvecklingsprocessen, enligt utredningens mening, i huvudsak fortgår på ett från allmän synpunkt godtagbart sätt, förekommer emellertid många fall som försvårar och fördröjer jordbrukets yttre rationalisering. För att den omfattande rationaliseringsprocessen inom jordbruket skall ut-

vecklas på ett från allmän synpunkt godtagbart sätt måste myndigheterna under alla omständigheter få möjlighet att motverka sådana förändringar i ägoslagsfördelningen som kan vara till förfång för utvecklingen. Utredningen finner därför att det fortfarande behövs en vanhävdslag med syfte att främja rationaliseringen och skydda resultatet av denna.

Uppsiktslagen syftar till att den odlade jorden och jordbrukets byggnader skall hållas i hävd. Den ålägger därför myndigheterna att hålla uppsikt över att jord och byggnader inte vanhävdas. Enligt utredningens mening bör någon uppsiktsskyldighet inte längre åläggas myndigheterna i vidare mån än vad som följer av deras allmänna uppgifter på jordbruksrationaliseringens område. Utredningen föreslår därför att uppsiktslagen ersätts med en lag som i likhet med jordförvärvslagen blir ett instrument för lantbruksnämnderna i deras rationaliseringssträvanden och som lämpligen kan kallas jordhävdslag.

Remissyttrandena. De flesta remissinstanserna tillstyrker i princip utredningens förslag till jordhävdslag och delar uppfattningen att lagens syfte bör vara att främja rationaliseringen och skydda resultatet av denna. Tillstyrkanden föreligger sålunda från *hovrätten för Nedre Norrland, kammarkollegiet, bankinspektionen, lantbruksstyrelsen, lantmäteristyrelsen, skogsstyrelsen, statens jordbruksnämnd, länsstyrelserna i Stockholms, Älvsborgs, Gävleborgs, Västernorrland och Norrbottens län, arrendelagsutredningen, RLF, Skogsindustriernas Samarbetsutskott, Sveriges lantbruksförbund, Skogs- och Lantarbetsgivareföreningen och Sveriges Skogsägareföreningars Riksförbund.*

Hovrätten för Nedre Norrland finner den utformning lagförslaget fått med avseende å lagens tillämplighet inte vara helt tillfredsställande. Utredningen har uttalat att avsikten med lagen är att bereda skydd mot vanhävd endast i vissa uttryckligen angivna fall. Denna begränsning framgår emellertid inte av lagen. Det har helt överlämnats till lantbruksnämnderna att bedöma i vilka fall och under vilka omständigheter som lagen bör komma till användning. Denna avsaknad av precisering av lagens tillämplighetsområde kan befaras medföra osäkerhet och bristande enhetlighet i tillämpningen och försvåra ett långsiktigt planerande för jordägaren. Detta torde särskilt göra sig gällande i vad lagen avser att bevara fullständiga och bärkraftiga brukningsenheter. I detta hänseende föreligger enligt hovrättens mening ett påtagligt behov av klarläggande uttalanden.

Lantbruksstyrelsen framhåller att uppsiktslagen är otidsenlig och att erfarenheterna därav är att den haft ringa praktisk betydelse, varit svår att tillämpa och knappast främjat jordbrukets rationalisering. Lagen synes ha haft sin största verkan genom sin blotta existens och därigenom kunnat motverka tendenser till vanskötsel. Styrelsen bedömer dess inverkan på jordbrukets strukturrationalisering som ringa. Den kan t. o. m. genom sin existens

ha bromsat rationaliseringstakten. Dess byggnadskorrektiv torde ha varit helt betydelselöst och någon styrning av bebyggelseutvecklingen har ej heller kunnat ske. De ärenden som lantbruksnämnderna haft att handlägga enligt uppsiktslagen har i regel varit prövningar enligt 2 § sista stycket och då frågan om nedläggning av åkerjord. I ytterst få fall har nämnderna härvid förklarat att jordbruket inte fått nedläggas. Utvecklingen inom jordbruket pekar på ett accelererande bortfall av jordbruksjord. Morgondagens teknik inom jordbruket kommer att ställa allt större krav på åkerjordens beskaffenhet och belägenhet. En ökad avkastning per arealenhet är att förvänta, vilket i sin tur medför ett allt mindre behov av odlad jord. Jordbruksproduktionen kommer sannolikt mer än hittills att koncentreras till landets slättbygder och åkerbruksdominerade mellanbygder. Inom dessa bygder har jordbruksjorden ett så högt värde och där finns en så stor efterfrågan på arrenden, gårdar och tillskottsmark att man ej annat än undantagsvis behöver befara att marken vanhävdas. Å andra sidan finns områden där behov allttjämt föreligger att i vissa fall förhindra vanhävd av odlad jord. Även om styrelsen inte är helt övertygad om behovet av en vanhävdslag i framtiden, finner styrelsen tiden ännu ej mogen att helt avveckla en lagstiftning inom området. Utredningens förslag är enligt styrelsens mening enklare, bättre och mera anpassat till den fortskridande utvecklingen inom jordbruket än uppsiktslagen.

Enligt styrelsens mening är det uppenbart att den pågående minskningen av åkerarealen medför betydande förändringar av landskapsbilden. Det synes dock riktigast att rent ekonomiska avvägningar bör ligga till grund för bedömningen av jordbruksjordens hävd. Naturvårdsintresset får tillgodoses genom naturvårdslagen och genom de speciella medel som statsmakterna ställer till förfogande för detta ändamål. Styrelsen delar därför utredningens uppfattning i denna fråga. Lantbruksnämnderna bör dock kunna åläggas att informera naturvårdsmyndigheterna om förändringar i landskapsbilden inom särskilt känsliga områden och ge dessa myndigheter tillfälle att behandla frågan om skyddsåtgärder för en hotad landskapsbild. Ett sådant förfarande i förening med det samarbete som förekommer mellan länsmyndigheterna bör enligt styrelsens mening trygga nödvändig samordning.

Beträffande markvården delar styrelsen utredningens inställning att regler härför ej bör tas in i en ny vanhävdslagstiftning.

Domänverket sätter i fråga om de motiv utredningen åberopar som stöd för sitt förslag kan tillmätas sådan vikt att de kan anses utgöra tillräckliga skäl för en lagstiftning på området. Det synes föga sannolikt att odlad mark med sådant läge och av sådan beskaffenhet att den kan komma i fråga för rationaliseringsändamål kommer att läggas ned eller föras över till annan produktion annat än i enstaka fall. Denna uppfattning stöds bl. a. av att uppsiktslagen tillämpas endast i begränsad omfattning. I förekommande

fall bör enligt verkets uppfattning sådan nedläggning av odlad jord som slår i strid med allmänna intressen kunna förhindras med hjälp av exempelvis jordförvärvslagen och jorddelningslagen. Sådan markförstörelse som matjordstäkt bör i likhet med annan vanhävd av mark enligt verkets uppfattning kunna hindras genom frivillig överenskommelse med markägaren.

På grund av att behov ej längre anses föreligga av en vanhävdslag avstyrks förslaget av *länsstyrelsen i Malmöhus län*, såvitt avser eget län, *lantbruksnämnderna i Kristianstads, Malmöhus och Skaraborgs län* och *Svenska Förelagares Riksförbund*.

Vanhävsbestämmelser som rationaliseringsinstrument

Jordlagsutredningen. Utredningen erinrar om att det centrala syftet med det av statsmakterna befrämjade rationaliseringsarbetet inom jordbruket är att åstadkomma rationella jordbruksföretag. Därvid bör möjligheterna att efter hand bygga upp allt effektivare enheter tas till vara. Uppsiktslagen har i tillämpningen inte fått någon större effekt som påtryckningsmedel för att främja den yttre rationaliseringen. Få lantbruksnämnder torde ha erfarenhet av att vanhävdsingripanden lett till att ägaren sålt eller arrenderat ut sin fastighet som tillskottsmark i stället för att själv sätta den i stånd. Utnyttjandet av uppsiktslagen i rationaliseringssyfte fick ny aktualitet år 1961 i och med att i lagen infördes särskilda tilläggsbestämmelser för vissa delar av Kopparbergs län i syfte att främja en riktig strukturutveckling i fråga om den odlade jorden. Motivet för dessa bestämmelser var ej rena lönsamhets-synpunkter utan i första hand att bevara sammanhängande jordbruksområden som borde bestå i framtiden (prop. 1961: 139 s. 20—21). I överensstämmelse härmed menar utredningen, att man bör kunna kräva att sådana marker hålls i hävd som behövs för att tillgodose väsentliga rationaliseringsbehov, oavsett vilken fastighet de tillhör och oavsett om ett återställande av hävden är ekonomiskt ofördelaktigt för den enskilde markägaren eller ej. Lönsamhetsbedömningen av att marken brukas skall alltså inte som hittills begränsas till själva brukningsenheten utan bör ske med beaktande av att marken kan komma att få rationellare användning inom en annan enhet.

För att man skall kunna förelägga en markägare att hålla jord i hävd i syfte att den i framtiden skall kunna tas i anspråk såsom tillskottsmark bör givetvis förutsättas att rationaliseringsåtgärden bärs upp av ett allmänt intresse. Andra förutsättningar bör vara att det jordbruk, som det är fråga om att förstärka, verkligen kan byggas upp till ett rationellt företag med möjlighet att bestå på längre sikt och att rationaliseringseffekten av att marken tillförs jordbruket är väsentlig. Vidare är det givet, att hänsyn skall tas även till den nytta ägarens brukningsenhet kan ha av att marken behålls inom brukningsenheten och förs över till skogsmark. Överstiger denna nytta intresset av att marken även i fortsättningen används för jordbruks-

ändamål för att tillgodose ett rationaliseringsbehov, bör man självfallet inte tvinga ägaren att hålla marken i hävd som odlad jord.

Behovet att med en vanhävdslag påverka strukturutvecklingen har ökat med hänsyn dels till kraven på en snabbare rationaliseringstakt, dels till de möjligheter att göra s. k. koncentrerade rationaliseringsinsatser som under senare år tillkommit för vissa delar av landet. Utredningen har med hänsyn till rationaliseringsintresset övervägt behovet av tvångsregler — tvångsinlösen av obrukade skiften eller en befogenhet för det allmänna att under viss tid förfoga över jord — men funnit att de betänkligheter av principiell och praktisk art som föredragande departementschefen anförde däremot då frågan aktualiserades i samband med de särskilda uppsiktsbestämmelserna för Kopparbergs län (prop. 1961:139 s. 19) alltså består. Utredningen anser att en vanhävdslag utformad enligt utredningens intentioner är tillräcklig.

Utredningen granskar även förhållandet mellan vanhävdslagstiftningen och jorddelningslagen och i vad mån avstyckningsrestriktionerna i 19 kap. 3 § 1 mom. jorddelningslagen till skydd för jordbruksnäringen kan utgöra hinder mot överlåtelse av fastighet för rationaliseringsändamål. Utredningen finner att jorddelningslagens bestämmelser ej utgör hinder mot avstyckning i sådant fall. Utredningen påpekar vidare att överlantmätaren är självskriven ledamot av lantbruksnämndens strukturdelegation och därmed deltar i de flesta beslut som angår vanhävds.

Remissyttrandena. Remissinstanserna delar i stort de synpunkter utredningen anför eller lämnar dem utan erinran.

Hovrätten för Nedre Norrland och kammarkollegiet stryker under utredningens uttalande att man inte bör tvinga ägaren att hålla mark i hävd såsom odlad jord, om nyttan av att marken förs över till skogsmark överstiger intresset av att marken även i fortsättningen utnyttjas för jordbruksändamål för att tillgodose ett rationaliseringsbehov. Detta är en viktig princip inte minst till skydd för ägaren av brukningsenheten. Remissinstanserna sätter i fråga, om inte lagtexten bör kompletteras på denna punkt.

Expropriationsutredningen konstaterar att jordlagsutredningen inte tagit ställning till huruvida inlösenlagen bör behållas om den föreslagna jordhävdslagen genomförs. Enligt expropriationsutredningens uppfattning bör bestämmelser som gör det möjligt att expropriera vanskött egendom även i fortsättningen finnas i lagstiftningen men de bör lämpligen ha sin plats i en allmän expropriationslag. Såvitt nu kan bedömas kommer expropriationsutredningen att föreslå att inlösenlagen upphävs och ersätts med bestämmelser av antydd innebörd. Om ett sådant förslag inte hinner genomföras, innan jordhävdslagen träder i kraft bör samordningsproblemet kunna lösas genom att inlösenlagen, som i sin nuvarande utformning torde ha mycket

begränsad betydelse, upphävs redan i samband med ikraftträdandet av jordhävdslagen. Om så ej sker, behöver lagtexten jämkas i vissa avseenden.

Expropriationsutredningen erinrar vidare om att i förslaget till ny fastighetsbildningslag har införts möjlighet till inlösen av fastighet eller fastighetsdel i bl. a. storleksförbättrande syfte. Bestämmelsen härom är avsedd att helt ersätta expropriationslagens regler om expropriation av ofullständiga jordbruk.

Lantmäteristyrelsen berör förhållandet mellan vanhävdslagstiftningen och jorddelningslagen samt frågan i vad mån avstyckningsrestriktionerna i 19 kap. 3 § 1 mom. jorddelningslagen till skydd för jordbruksnäringen kan utgöra hinder mot överlåtelse av del av fastighet för rationaliseringsändamål. Styrelsen konstaterar att i de situationer som utredningen åsyftar det i huvudsak inte torde finnas anledning till några skillnader mellan å ena sidan de bedömningar lantbruksnämnderna har att göra i sin inköps- och förmedlingsverksamhet med beaktande av bl. a. de föreslagna bestämmelserna i jordhävdslagen och å andra sidan lantmäteriets tillämpning av jorddelningslagen. Förfarandemässigt underlättas samordningen, som utredningen påpekar, genom att överlantmätaren numera ingår i lantbruksnämndens strukturdelegation.

Vanhävdsmotståndets innehåll

Jordlagsutredningen. Utredningen anser att uppsiktslagen ej ger tillräckligt klar anvisning om i vilket skede av ett vanhävdsförlopp som myndigheterna kan ingripa. I princip bör ingripandet kunna ske så snart innehavaren av odlad jord lägger ned jordbruket. Frågan om vanhävdsbegreppets innehåll behandlades i propositionen med förslag till de särbestämmelser för Kopparbergs län, som år 1961 infördes i uppsiktslagen. Föredragande departementschefen fann att ett ingripande för att få önskad effekt borde ske redan efter det odlad jord under mer än två år i följd inte bearbetats eller använts för slätter eller betesgång. Därmed avsågs att uttömmande ange de skilda slag av åtgärder som var för sig anses erforderliga för att jorden inte skall växa igen med buskar eller träd. Däremot fann departementschefen att syftet med lagstiftningen inte fordrade att vanhävd ansågs föreligga även i det fall att skörden inte tagits till vara (prop. 1961: 139 s. 21).

Enligt utredningens uppfattning bör en tolkningsregel av denna innebörd tas in i den nya lagen. Utredningen anser emellertid att den gällande tvåårs-tiden bör kunna utsträckas till fyra år utan att hävdebristerna blir svårare än att marken ganska snart och utan avskräckande kostnader kan inpassas i ett välskött jordbruksföretag. Utredningen förordar därför bestämmelser av innehåll att, om odlad jord under mer än fyra år i följd inte varit föremål för bearbetning, slätter eller betesgång, det skall anses som om jord-

bruket där är under nedläggning och att lantbruksnämnden följaktligen får ingripa.

Remissyttrandena. *Lantbruksstyrelsen* anser att lagförslagets fyraårsregel är för lång. Det kan väntas att ärenden om förelägganden att återställa hävden på jordområden blir kontroversiella och genom utredningar och överklaganden tar lång tid. De marker som kan bli föremål för vanhävdsingripande torde också före odlingens upphörande i många fall ha varit extensivt utnyttjade. Detta medverkar till att förändringarna blir sådana att kostnaden för återställandet kanske i många fall överstiger båtnaden. Till detta kommer svårigheten att efter fyra till fem år med säkerhet fastställa tidpunkten för nedläggningen. En kortare tid kommer också att möjliggöra en snabbare rationalisering. Såväl biologiska som tekniska skäl talar för att man förkortar tiden till två år. — I förarbetena är det lämpligt att närmare precisera vad som menas med »bearbetning, slätter eller betesgång» för att ingripande skall kunna ske även vid mera symboliskt utnyttjande av marken. Ett jordbruk bör anses vara under nedläggning om det sköts på ett sådant sätt att fortsatt utnyttjande av marken som jordbruksjord äventyras. I praktiken får sedan avgöras från fall till fall, när förhållandena är sådana att jordbruket kan sägas vara under nedläggning.

Mot förslaget om en fyraårsgräns och för en tvåårsgräns uttalar sig också *skogsstyrelsen*, *länsstyrelserna i Älvsborgs och Gävleborgs län* samt *Svenska Skogsarbetareförbundet*.

Jordhävdslagens tillämpningsområde

Jordlagsutredningen. Utredningen erinrar om att uppsiktslagen gäller odlad jord och byggnader. Det har ibland uttalats tvekan om begreppet odlad jord skall omfatta inte bara åker utan även betesmark. Vid tillämpningen har det ansetts omfatta också sådan betesmark som en gång varit lagd under plog. För ett på animalieproduktion inriktat företag är tillgången på betesmark ofta betydelsefull. Med tanke på fall, där kultiverad betesmark behövs för att bygga upp rationella företag, bör jordhävdslagen ge möjlighet att för fortsatt foderproduktion trygga beståendet även av sådan mark. Jordhävdslagen bör sålunda avse förutom åker även sådan betesmark som varit föremål för något slag av kultivering. Som en sammanfattande benämning i lagtexten föreslår utredningen uttrycket »odlad jord», vilket begrepp förekommer även i uppsiktslagen, ehuru i en mera inskränkt betydelse. Det är dock ej fråga om att skydda andra betesmarker än sådana som verkligen kan inpassas i rationella företag.

Uppsiktslagen avser brukningsdel som omfattar odlad jord till en vidd överstigande två hektar. Med brukningsdel avses härvid fast egendom som nyttjas för jordbruksproduktion, oavsett om den är taxerad som jordbruks-

fastighet eller som annan fastighet. Den hell övervägande delen av den mark som kan ha intresse för fortsatt jordbruksproduktion är taxerad som jordbruksfastighet. Utredningen föreslår därför att jordhävdslagen begränsas till egendom som är taxerad som jordbruksfastighet. Därmed nås även identitet mellan ämnesområdena för jordhävdslagen och jordförvärvslagen.

Arealgränsen bör enligt utredningen tas bort. Närmare 25 % av de marker som betecknas som godartade, välbelägna jordar lämpade för maskindrift ingår i brukningsenheter med mindre än tio hektar åker. Med en arealgräns skulle många av dessa mindre enheter som behövs som tillskottsmark kunna falla utanför lagen. Med hänsyn till betydelsen av att jordbruk i fortsättningen drivs på jordar som har de bästa förutsättningarna för en rationell teknik skulle detta förhållande vara otillfredsställande. För ett borttagande av arealgränsen talar även ett arronderingsintresse i fall där ett samlat åkerkvarter är uppdelat i små lotter med skilda ägare. Det är emellertid givet att myndigheterna inte kommer att ingripa i fråga om små brukningsenheter i andra fall än då detta motiveras av angelägna rationaliseringsintressen.

Utredningen anser att det inte längre finns behov av en byggnadsuppsikt. Det väsentliga är att man kan skydda den för rationell brukning ägnade jorden från vanhävd. Intresset att vidmakthålla de byggnader som behövs för att på ett ekonomiskt sätt utnyttja de areella produktionsförutsättningarna torde vara så väsentligt för ägaren att det inte skall behövas särskilda tvångsbestämmelser med hänsyn till det allmännas intresse.

Remissyttrandena. Remissinstanserna har i dessa frågor i stort sett godtagit utredningens synpunkter eller lämnat dem utan erinran.

Lantbruksstyrelsen konstaterar att utredningens förslag innebär en viss skärpning jämfört med nuvarande förhållanden men tillstyrker arealgränsens borttagande och utvidgningen till all som jordbruksfastighet taxerad egendom.

Skogsstyrelsen finner att ängsmarker och andra naturbeten ej omfattas av den föreslagna jordhävdslagen. Styrelsen sätter i fråga, om det inte i och för sig kunde vara befogat att i vissa fall skydda sådana marker mot nedläggning för att underlätta bildandet av lämpliga enheter för köttproduktion i de fall där sådant markutnyttjande bedöms ha reella och rationella förutsättningar. Sådana driftsformer kräver nämligen enligt experterna på området stora sammanhängande arealer för att godtagbar lönsamhet skall kunna uppnås. Styrelsen anför vidare att det från skogsbrukets synpunkt är av stort intresse att kunna avgöra om viss mark skall anses vara hävdad jordbruksmark eller om den tagits ur jordbruksproduktionen. I det senare fallet är den nämligen normalt att betrakta som skogsmark och ägaren är skyldig enligt skogsvårdslagen att sörja för att marken blir skogbärande. Styrelsen finner det därför önskvärt att det i samband med lagens antagan-

de klarläggs att odlad jord som under den i lagen angivna tiden ej hävdats genom bearbetning, slätter eller betesgång ej längre skall betraktas som jordbruksmark, om lantbruksnämnden inte krävt att hävden skall återställas. I stället bör marken normalt anses ha övergått till skogsmark med de konsekvenser som nyss nämnts.

Skyldighet att driva icke lönsamt jordbruk

Jordlagsutredningen. Utredningen anser att innehavare av odlad jord bör kunna åläggas att driva jordbruk även om det ej är lönsamt och hänvisar till möjligheten att sälja marken eller arrendera ut den som tillskottsmark. Utredningen pekar även på lantbruksnämndernas möjligheter att köpa in mark. I sådana fall där en markägare anses böra tvingas att bruka ett område med hänsyn till ett allmänt rationaliseringsintresse, bör lantbruksnämnden, enligt utredningens uppfattning, vara beredd att lösa in marken, om markägaren begär det. Det kan inte bli fråga om att ålägga någon att sätta annat än jord i hävd, eftersom enligt utredningens förslag lagen inte skall omfatta byggnader.

Remissyttrandena. *Lantbruksstyrelsen* anser att utredningens förslag bör kunna godtas under förutsättning att den tilltänkta markanvändningen har ett allmänt intresse. För ägaren alternativa dispositionssätt såsom utarrendering, markbyte eller försäljning torde alltid finnas och det bör kunna förutsättas att lantbruksnämnden efter ortens prisnivå löser in mark som blivit föremål för föreläggande, om marken behövs för rationalisering av annan enhet.

Svea hovrätt anser att en förutsättning för att utredningens förslag i denna del skall kunna godtas är att den enskilde hålls skadeslös. Det måste fordras att ägaren verkligen har möjlighet att sälja marken till ett rimligt pris. Hovrätten erinrar om hur frågan om ersättning vid nekat förvärvstillstånd lösts i jordförvärvslagen, 5 och 10 §§. Staten är enligt dessa lagrum skyldig att, om säljaren yrkar det, lösa egendom till det pris köparen utfäst, om detta pris inte uppenbart överstiger egendomens värde. Om en markägare inte längre finner det ekonomiskt försvarligt att bruka sin mark men han av lantbruksnämnden förbjuds att lägga ned jordbruket och därför tvingas att sälja marken, torde någon förlust inte uppkomma, om det finns flera köpare som konkurrerar om marken. Skulle fastigheten förvärfvas av någon som inte är jordbrukare och förvärvstillstånd vägras av lantbruksnämnden, är säljaren skyddad genom den staten åvilande lösningsskyldigheten. Om det däremot finns endast en fastighet som kan ha behov av marken som tillskottsmark och det inte finns några andra spekulanter, kan risken för förlust ofta vara stor. Det är nämligen inte säkert att vederbörande fastighetsägare vill erlægga en godtagbar köpeskilling. Utred-

ningen har visserligen förutsatt att lantbruksnämnden är redo att — i de fall där en markägare tvingas bruka mark med hänsyn till allmänna rationaliseringsintressen — lösa in marken, om detta påfordras av markägaren. För att markägaren skall få ett godtagbart rättsskydd bör dock nämnden vara skyldig att göra detta. Hovrätten förordar därför att till lagförslaget fogas en bestämmelse av innebörd att lantbruksnämnden i den beskrivna situationen har skyldighet att på ägarens hemställan lösa in marken. Det kan sättas i fråga, om inte markägaren bör kunna få frågan om ersättningens storlek prövad av domstol, om för honom godtagbar uppgörelse inte kan träffas med lantbruksnämnden.

En i lagen inskriven skyldighet för staten att i angivna fall lösa in marken förordas även av *hovrätten för Nedre Norrland, kammarkollegiet, skogsstyrelsen, länsstyrelserna i Stockholms, Kalmar, Gävleborgs och Väster-norrlands län och Sveriges Jordägareförbund.*

Kammarkollegiet framhåller att, om markägaren vill sälja området eller påkallar att lantbruksnämnden löser det, nämnden bör övertyga sig om att hinder mot att avskilja området inte möter enligt jorddelningslagen. Skulle fastighetsbildning inte kunna ske, bör föreläggande heller inte meddelas.

Matjordstäkt

Jordlagsutredningen. Utredningen anser att lantbruksnämnden, utöver möjligheten att förelägga markinnehavaren att avhjälpa vanhävd, behöver ytterligare medel när det gäller att hindra jordägare från att fullfölja en planerad eller redan påbörjad matjordstäkt. Erfarenheten har nämligen visat att en lantbruksnämnd efter anmälan om att sådan täkt pågår ofta inte ens hinner inleda förhandlingar med den ansvarige, innan jorden är borta. Med nu tillgängliga maskinella hjälpmedel kan betydande arealer skövlas på kort tid. Det har också ofta visat sig svårt att förmå vederbörande att frivilligt upphöra med en inkomstbringande och kanske kontrakterad jordkörning. Sedan jorden väl förts bort, är det i många fall nästan omöjligt att återställa hävden i ens tillnärmelsevis samma skick som tidigare. Utredningen förordar därför att lantbruksnämnderna får befogenhet att under vissa förutsättningar meddela förbud mot matjordstäkt redan innan täkten påbörjats.

Remissyttrandena. *Lantbruksstyrelsen* hälsar med tillfredsställelse möjligheten till ett snabbt ingripande mot sådan olämplig lokalisering av matjordstäkt som motverkar jordbrukets rationalisering. Styrelsen sätter i fråga, om inte förbud mot täkt bör kunna riktas inte bara mot markägaren utan också mot exploatören och finner det lämpligt att en delegering av beslutanderätten skall kunna ske till tjänsteman, förslagsvis lantbruksdirektören. Styrelsen berör vidare vissa förslag som framförts av några av lant-

bruksnämnderna. Lanbruksnämnderna i Jönköpings, Kristianstads, Malmöhus, Göteborgs och Bohus och Skaraborgs län har sålunda ansett att matjordstäkt bör regleras enligt naturvårdslagen genom att bestämmelser härom tas in i lagens 18 §. Andra nämnder har varit inne på tanken att täkt av matjord skulle göras beroende av lantbruksnämnds tillstånd och att bestämmelser härom skulle föras in i jordhävdslagen. Styrelsen finner det för sin del orealistiskt att föra in ett allmänt tillståndsförfarande för matjordstäkt i naturvårdslagen. Likaså skulle det bli alltför administrativt betungande, om motsvarande bestämmelser infördes i jordhävdslagen. Ett bättre alternativ anser styrelsen vara den av lantbruksnämnden i Kopparbergs län föreslagna möjligheten till kollektivt förbud mot matjordstäkt inom vissa områden. Ett sådant förfarande förutsätter emellertid en planering inom länen för upprättande av en markanvändningsplan. Ett annat enkelt och ej så betungande alternativ skulle vara att det i jordhävdslagen infördes en bestämmelse om allmän anmälningsplikt till lantbruksnämnden för matjordstäkt. Om nämnden efter en anmälan inte inom förslagsvis tre veckor meddelat förbud mot täkt, skulle markägaren kunna påbörja den. En sådan anmälningsplikt skulle kunna gälla hela länet eller vissa angivna områden inom länet. Vid bedömningen skulle hänsyn tas inte bara till jordbrukssynpunkter utan även till naturvårdssynpunkter, varför ett intimt samarbete med länsstyrelsens naturvårdssektion borde upprätthållas. Förslaget förutsätter också en samordning mellan naturvårdslagen och jordhävdslagen samt införandet av motsvarande bestämmelser i förstnämnda lag. Styrelsen förklarar sig ej vara helt övertygad om att en så långt gående lagstiftning behövs och ansluter sig därför till utredningens förslag.

Länsstyrelsen i Gästriklands län anser att olämplig matjordstäkt bör kunna förbjudas, även om förutsättningar enligt lagförslagets 1 § ej är för handen.

Länsstyrelsen i Malmöhus län menar att matjordstäkt liksom grustäkt m. m. är en naturvårdsfråga och följaktligen bör regleras i naturvårdslagen och ej i en jordhävdslag.

Arrendelagsutredningen påpekar att förbud mot matjordstäkt bör för att få av jordlagsutredningen åsyftad effekt kunna riktas mot envar beträffande vilken det finns anledning anta att han kommer att föra bort matjord, oavsett vilket rättsförhållande som råder mellan bortföraren och markägaren. Det finns därför knappast anledning att som förslaget gör begränsa kretsen av dem mot vilka förbud kan riktas till »innehavaren». Om markägaren sålt en viss kvantitet matjord avsedd att transporteras bort, är det tveksamt om köparen av jordmassan kan betecknas som »innehavare». Föreläggande bör emellertid kunna riktas även mot honom.

Ansvar för avhjälpan av vanhävd

Jordlagsutredningen. Utredningen föreslår att föreläggande och förbud enligt jordhävdslagen får riktas mot jordägaren även om jorden är upplåten att brukas av annan (5 § i förslaget).

Om föreläggande är riktat mot annan än jordens innehavare, bör innehavaren vara skyldig att tåla att den föreskrivna åtgärden vidtas. Utredningen förklarar att den som förelagts att utföra viss åtgärd för att återställa hävd bör vara skyldig utföra den, även om han sedermera frånträtt egendomen, och att ny innehavare av denna — vare sig han är ägare eller arrendator — måste finna sig i detta.

Remissyttrandena. *Svea hovrätt, hovrätten för Nedre Norrland, kammarkollegiet, länsstyrelsen i Malmöhus län, arrendelagsutredningen* och *Sveriges Jordägareförbund* menar att förslaget i denna del kan medföra osäkerhet och oklarhet vid tillämpningen. Det är därför nödvändigt att lagen klart utsäger hur ansvaret skall fördelas och mot vem ett föreläggande vid visst tillfälle skall riktas.

Svea hovrätt sätter i fråga, med hänsyn till de vanhävdskorrektiv som finns i arrendelagen, om möjligheten att rikta föreläggande mot annan än jordägaren behövs. Någon motsvarighet till 9 § första och andra styckena uppsiktslagen har inte tagits upp i utredningens förslag. Närmare motivering härtill har ej lämnats. I motiven har endast uttalats att den som förelagts viss åtgärd för att återställa hävd måste fullgöra sin skyldighet även om han sedermera frånträtt egendomen. Det kan enligt hovrättens mening inte anses tillfyllest att en för tillämpningen av lagen så viktig fråga endast omnämns i motiven. Hovrätten föreslår därför att i lagtexten tas in bestämmelser om skyldigheterna för den som, efter det föreläggande meddelats, frånträtt egendomen.

Hovrätten för Nedre Norrland finner det otillfredsställande att ingripande skall göras mot jordägare som arrenderat ut sitt jordbruk, oavsett om man undersökt arrendators möjligheter att avhjälpa förefintlig vanhävd eller ej. Att genom jordhävdslagen reglera rättsförhållandet jordägare — arrendator och införa en rätt för ägaren att vidta åtgärder på utarrenderad mark synes i princip inte böra ske. De intressen som ligger till grund för jordhävdslagen kan dock motivera ett bibehållande av de möjligheter till ingrepp i arrendeförhållandena som framgår av 8 § andra stycket uppsiktslagen och som innebär ett subsidiärt ansvar för jordägaren i vissa fall. Däremot synes tillräckliga skäl knappast föreligga att på det sätt som utredningen föreslår utvidga ägarens ansvar till att gälla alla fall av vanhävd på mark som är upplåten till brukande av annan. Hovrätten anser också att uppsiktslagens föreskrifter om undantag från lagens tillämpning vid medlöshet bör föras över till jordhävdslagen. Även om det finns anledning

att anta att åtgärder enligt denna lag inte kommer att vidtas mot den som av ekonomiska eller andra skäl inte har möjlighet att återställa hävden på visst jordområde, utgör undantaget en för den enskilde så betydelsefull inskränkning att det bör föras in i lagtexten. Härtill kommer att kontroll av vitesföreläggandens laglighet skall ske i mål rörande utdömande av vite. — Hovrätten finner avfattningen av 5 § andra stycket svårförståelig och anser uppsiktslagens systematik i 9 § första och andra styckena vara att föredra.

Kammarkollegiet uttalar att, om ett meddelat föreläggande efter senare skedd överlåtelse av jorden alltjämt skall gälla mot den tidigare ägaren, vilket synes vara avsikten, en positiv bestämmelse härom torde erfordras i analogi med 9 § första stycket uppsiktslagen.

Länsstyrelsen i Malmöhus län och *Sveriges Jordägareförbund* anser att föreläggande och förbud bör riktas i första hand mot brukaren av jorden och i andra hand mot jordägaren.

Även *arrendelagsutredningen* anser att, så länge en för vanhävden ansvarig arrendator är kapabel att avhjälpa vanhävden, det knappast finns någon anledning att i denna situation göra också ägaren ansvarig. Från principiell synpunkt är det otillfredsställande att lagen på denna punkt inte närmare preciserats. Det system för ansvars utkrävande som finns i uppsiktslagen, närmast 8 §, är att föredra, eftersom det i högre grad tillgodoser rättssäkerhetsintresset.

Beslutsförfarandet

Jordlagsutredningen. Utredningen anser det med hänsyn till den överensstämmelse som eftersträfvats mellan jordhävdslagen och jordförvärvslagen naturligt att man också har samma beslutsordning i de båda lagarna. Den nuvarande ordningen i uppsiktslagen med länsstyrelsen som beslutsmyndighet är omständlig och tidskrävande. Utredningen förordar därför att förelägganden enligt jordhävdslagen skall ges av lantbruksnämnd och att talan mot nämndens beslut skall föras genom besvär hos lantbruksstyrelsen. Mot styrelsens beslut bör besvär kunna föras hos Kungl. Maj:t.

I fråga om de medel, som bör användas för att få vanhävd avhjälpt, bör man eftersträva en överenskommelse med markens innehavare. Erfarenheten visar att man i rationaliseringsverksamheten kan nå goda resultat genom att ge markägaren alternativa förslag. Om överenskommelsen inte leder till målet, bör lantbruksnämnden dock ha möjlighet att förelägga markinnehavaren att vidta erforderliga åtgärder för att avhjälpa bristerna.

Remissyttrandena. Utredningens förslag i fråga om beslutsförfarandet har ej föranlett någon nämnvärd kritik.

Hovrätten för Nedre Norrland har noterat att utredningen förutsatt att, då fråga uppkommer om att få vanhävd avhjälpt, man i första hand bör

eftersträva en godvillig överenskommelse. Hovrätten finner en sådan ordning, varigenom lantbruksnämnden kan uppnå det avsedda syftet genom förhandlingar, vara i hög grad rationell. I gällande lag är också uttryckligen föreskrivet att lantbruksnämnden skall besiktiga brukningsdelen, om anledning förekommer till ingripande, och därefter söka träffa överenskommelse med jordägaren eller brukaren (4 och 5 §§). Hovrätten anser att den nya lagen bör kompletteras med bestämmelser av väsentligen samma innebörd.

Departementschefen

Behovet av och syftet med en vanhävdslagstiftning

Inom jordbruket pågår en snabb rationaliseringsprocess i syfte att bygga upp effektiva jordbruksföretag. Många jordbruk saknar emellertid ännu tekniska och ekonomiska förutsättningar för en lönsam produktion. Av landets omkring 3 milj. hektar åker har inte fullt två tredjedelar bedömts som förelagsekonomiskt möjliga att bruka på sikt med nu känd teknik och med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet, arronderingsförhållanden och förekomst av sammanhängande ytor. Ett stort antal jordbruk kan alltså väntas komma att upphöra som självständiga enheter samtidigt som bortfallet av odlad jord fortsätter. Under dessa förhållanden kan den princip på vilken uppsiktslagen bygger, nämligen att den odlade jorden bör hållas i hävd, uppenbarligen inte längre upprätthållas. Den kan tvärtom antas motverka den av statsmakterna drivna jordbrukspolitiken. Jag delar jordlagsutredningen uppfattning att de flesta av de motiv som legat till grund för uppsiktslagen inte längre kan åberopas som skäl för en vanhävdslagstiftning. Det föreligger dock som utredningen framhållit fortfarande behov av bestämmelser som ger det allmänna möjlighet att gripa in där rationaliseringsverksamheten äventyras genom nedläggning av jordbruk. Vanhävdslagstiftningens syfte bör i huvudsak vara endast att främja rationaliseringen och skydda resultatet av denna. Jag ansluter mig i detta avseende till utredningens uppfattning och föreslår att uppsiktslagen ersätts med en jordhävdslag som i likhet med jordförvärvslagen bör bli ett instrument för lantbruksnämnderna i deras rationaliseringssträvanden.

Liksom utredningen finner jag det ej lämpligt att markvårds- och naturvårdsintressena tillgodoses inom ramen för en vanhävdslagstiftning. Frågan om den odlade jordens hävd bör bedömas uteslutande med hänsyn till jordbrukspolitiska intressen. Sedan odlad jord tagits ur produktionen eller jordbruket nedlagts, är skogsvårdslagen den 21 maj 1948 (nr 237) i princip tillämplig. Beträffande naturvårdsintresset vill jag erinra om det uppdrag som

Kungl. Maj:t gett statens naturvårdsverk den 9 juni 1967 att följa inverkingarna ur landskapsvårdssynpunkt av minskningen i jordbruksjordens omfattning.

Utredningen har ej tagit ställning till om inlösenlagen bör behållas vid sidan om jordhävdslagen. I likhet med expropriationsutredningen anser jag att expropriation av vanskött egendom även i fortsättningen bör kunna genomföras och att bestämmelserna härom har sin plats i en allmän expropriationslag. Expropriationsutredningen har uppgett att den ämnar föreslå att inlösenlagen upphävs och ersätts med bestämmelser av antydd innebörd. Om ett sådant förslag inte hinner genomföras innan jordhävdslagen träder i kraft föreslår expropriationsutredningen att samordningsproblemet löses genom att inlösenlagen upphävs redan i samband med ikraftträdandet av jordhävdslagen. Jag delar expropriationsutredningens uppfattning att inlösenlagen i sin nuvarande utformning har mycket begränsad betydelse. Den bör dock enligt min uppfattning ej upphävas förrän nya bestämmelser om inlösen av vanhävdad egendom meddelas. Därmed torde anstå till dess expropriationsutredningens förslag behandlats. Jordhävdslagens införande föranleder vissa jämkningar i inlösenlagen.

Jordhävdslagen såsom rationaliseringsinstrument

I enlighet med vad jag tidigare anfört om strukturomvandlingen inom jordbruket bör lagen utgå från att det i princip skall vara tillåtet att lägga ned jordbruk. Endast i särskilda fall där en nedläggning strider mot vissa allmänna intressen bör möjlighet finnas för det allmänna att gripa in. Bestämmelserna bör därför utformas så att de dels skyddar företag, som redan är eller som kan väntas bli rationella företag, och dels främjar jordbrukets rationalisering genom att hindra nedläggning av jordbruket på jord som behövs för att bygga upp rationella företag. Lönsamhetsbedömningen av att marken brukas bör inte som hittills begränsas till själva brukningsenheten utan ske med beaktande av att marken kan komma att få rationellare användning inom en annan enhet.

För att lagen skall på bästa sätt tillgodose angivna intressen bör ingripande mot vanhävd kunna ske på ett tidigare stadium än vad uppsiktslagen medger. Ingripandet bör i princip kunna ske så snart innehavare av odlad jord lagt ned jordbruket.

Utvecklingen mot effektivare jordbruksföretag torde med all sannolikhet i övervägande antalet fall få formen av storleksrationalisering. Gjorda bedömningar tyder på att arealbehovet för framtida enskilda företag blir betydande. Tillämpningen av rationell teknik ställer också höga krav på arronderingen och på fältens form. Ett ingripande i syfte att främja strukturutvecklingen inom ett område måste grunda sig på en lönsamhetsbedömning av den tilltänkta användningen av markområdet. I regel torde det bli fråga

om god jordbruksjord men behovet av stora brukningsområden och goda fältformer kan aktualisera ingripanden även i fråga om jordbruksjord med sämre avkastningsförmåga.

Såsom utredningen uttalat måste självfallet intresset av att genomföra en storleksrationalisering vägas mot den nytta ägaren kan ha av att behålla marken inom brukningsenheten och använda den som skogsmark.

I likhet med utredningen anser jag det inte nödvändigt att rationaliseringsorganen får befogenheter att framtvinga försäljning av obrukad eller bristfälligt brukad mark, som behövs för den yttre rationaliseringen, eller att det allmänna får överta brukningsrätten till vanvårdad mark. Jag räknar nämligen med att rationaliseringen skall kunna ske i önskad takt och med godtagbart resultat genom att jordhävdslagen skall tillåta ingripande på ett tidigare stadium än vad som kan ske enligt gällande rätt.

Som jag tidigare anfört bör ingripande mot nedläggning av jordbruk kunna ske om jordområdet behövs för bildandet av en lämplig brukningsenhet. Utredningen har här tagit upp fråga om inlösningsskyldighet för staten i det fall en jordägare skulle åläggas en förlustbringande brukning av mark som behöver tas i anspråk för sådant ändamål. Enligt utredningen bör ett sådant åläggande kunna ifrågakomma utan inlösningskyldighet eller ersättning i annan form med hänsyn till möjligheterna för ägaren att antingen sälja marken eller arrendera ut den som tillskottsmark. Utredningen har kunnat hämta visst stöd för sin uppfattning i de särbestämmelser som år 1961 infördes för Kopparbergs län och i de motiv som anfördes för denna lagstiftning (prop. 1961: 139, 3LU 25). Utredningen har förutsatt att lantbruksnämnden är redo att — i de fall där en markägare tvingas bruka mark med hänsyn till allmänna rationaliseringsintressen — inlösa marken om detta påfordras av markägaren. Bland remissinstanserna har bl. a. Svea hovrätt, hovrätten för Nedre Norrland och kammarkollegiet anfört att lantbruksnämnden bör vara skyldig att göra detta för att markägaren skall erhålla ett godtagbart rättsskydd. För egen del ansluter jag mig till sistnämnda uppfattning. 1961 års särbestämmelser var orsakade av särskilda förhållanden som rådde inom de storskiftade delarna av Kopparbergs län och kan ej utan vidare göras generellt giltiga i hela landet. Jag föreslår därför att i lagen förs in en bestämmelse av innehåll att staten i ovan beskrivna situation har skyldighet att på ägarens begäran lösa in marken efter ortens pris på mark av liknande beskaffenhet som används för jordbruksändamål. Hänsyn bör givetvis tas till det skick vari marken befinner sig vid tiden för inlösen. Om markägarens yrkande om inlösen inte bifalles bör han kunna få frågan om ersättningens storlek prövad av domstol. Tidsfristerna inom vilka yrkande om inlösen skall framställas och talan väckas vid domstol bör göras så korta som möjligt.

Jag utgår från att, innan lantbruksnämnden ingriper med föreskrift om återställande av hävd, förhandlingar kommer att äga rum mellan lantbruks-

nämnden och markägaren i syfte att träffa överenskommelse om markens brukning. Om markägaren då förklarar att han, i stället för att återställa hävden, hellre vill sälja området eller begära att nämnden löser det, bör nämnden först övertyga sig om att hinder mot att avskilja området ej möter enligt jorddelningslagen. Skulle sådant hinder möta och följaktligen varken försäljning eller inlösen av området kan ske, bör ej heller något föreläggande meddelas. Om staten löser in marken synes det skäligt att staten också står för kostnaderna för avstyckningsförrättningen (jfr 19 kap. 27 § jorddelningslagen).

Vanhävdsbegreppets innehåll torde, såsom lantbruksstyrelsen och ett flertal andra remissinstanser förordat, av biologiska och tekniska skäl böra bestämmas på samma sätt som i 1961 års särbestämmelser för Kopparbergs län. Det innebär att odlad jord som under mer än två år i följd inte varit föremål för bearbetning, slätter eller betesgång omfattas av lagstiftningen.

Utredningen har berört frågan i vad mån avstyckningsrestriktionerna i 19 kap. 3 § 1 mom. jorddelningslagen till skydd för jordbruksnäringen kan utgöra hinder mot överlåtelse av del av fastighet för rationaliseringsändamål. Eftersom den bestämmelse som det här närmast gäller att tillämpa — första stycket andra punkten — inte innehåller annat än att fördelarna för jordbruksnäringen i varje särskilt fall skall vägas mot olägenheterna för samma näring, torde det inte föreligga hinder mot avstyckningar som är till övervägande fördel för jordbruksnäringen. Tillämpningen av andra stycket, som avser skiljande av skog från jord, har tidigare på grund av rådande strukturförhållanden inom jordbruket varit tämligen restriktiv (jfr SOU 1956: 62 s. 87). Förutsättningarna för bedömning av sådana frågor har emellertid genom de senare årens utveckling inom jordbruk och skogsbruk ändrats väsentligt (jfr SOU 1963: 68 s. 176 och 1968 års lagrådsremiss med förslag till fastighetsbildningslag s. 158). Behovet av skog till jordbruket har minskat och denna utveckling torde komma att fortsätta ytterligare. Jag finner därför i likhet med såväl utredningen som lantmäteristyrelsen att det inte bör uppkomma några skiljaktigheter mellan de bedömningar lantbruksnämnderna har att göra i sin inköps- och förmedlingsverksamhet och lantmäteriväsendets tillämpning av jorddelningslagen. Samordningen underlättas f. ö. genom att överlantmätaren ingår i lantbruksnämndens strukturdelegation.

Jordhävdslagens tillämpningsområde

Uppsiktslagen omfattar odlad jord och byggnader. Uppsiktslagens begrepp »odlad jord» anses omfatta åker och sådan betesmark som en gång varit lagd under plog. Innebörden av förekommande ägoslagsbeteckningar bör ansluta till de definitioner som användes vid 1966 års jordbruksräkning. Med åker bör då förstås mark, som lagts under plog och nyttjas för växtodling

(även fältmässiga odlingar av köksväxter, frukt och bär), däremot inte mångåriga slätter- och betesvallar, som utnyttjas endast undantagsvis eller som inte väntas bli plöjda på nytt. Som kultiverad betesmark bör anses gräsbärande mark som används för bete och förbättrats genom röjning, bearbetning med redskap, gödsling eller sådd med vallväxter samt sådan gräsbärande mark, som tidigare varit åker och utnyttjas som bete. Begreppet »odlad jord» som sammanfattande benämning på åker och kultiverad betesmark torde kunna behållas.

I likhet med utredningen anser jag att uppsiktslagens arealgräns två hektar nu bör slopas. Det är emellertid självklart att ingripande inte bör göras i fråga om små brukningsenheter i andra fall än då angelägna rationaliseringsintressen kräver det.

Jag ansluter mig vidare till utredningens förslag att jordhävdslagen endast bör kunna tillämpas på egendom som är taxerad som jordbruksfastighet. Såsom utredningen påpekat nås härigenom identitet mellan ämnesområdena för jordhävdslagen och jordförvärvslagen.

Liksom utredningen anser jag något behov inte föreligga att göra jordhävdslagen tillämplig på byggnader.

I vissa fall förekommer att såsom jordbruksfastighet taxerad mark detaljplaneras. Till undvikande att jordhävdslagen blir tillämplig på sådan mark bör marken i likhet med vad som är fallet i jordförvärvslagen uttryckligen undantas från tillämpningsområdet.

Uppsiktslagen är tillämplig på alla ägarkategorier utom kronan. Jag anser i likhet med utredningen att jordhävdslagen skall ha samma tillämpningsområde. Den strukturutveckling som skall kunna främjas med stöd av lagen är givetvis lika angelägen för alla ägarkategorier. Att statens mark trots detta bör hållas utanför lagen sammanhänger med att det inte är behövt att gentemot staten tillämpa jordhävdslagens speciella procedur. Det ligger i sakens natur att erforderligt samråd sker mellan lantbruksnämnden och andra organ som förvaltar statlig egendom. Det synes rimligt att man bestämmer en tidsgräns för lantbruksnämndens rätt att ingripa enligt jordhävdslagen. Denna tid bör lämpligen bestämmas så, att lagen inte blir tillämplig på jord, varå jordbruket varit nedlagt under tre år. Därmed kommer under lagens tillämpningsområde också sådana fall av vanhävd under åren närmast före jordhävdslagens ikraftträdande, mot vilka åtgärd då ännu inte kunnat vidtas enligt uppsiktslagen men som från rationaliseringssynpunkt kräver ett ingripande. Med denna lösning krävs övergångsbestämmelser endast för sådana fall av vanhävd som vid den nya lagens ikraftträdande är föremål för åtgärd enligt uppsiktslagen.

Förhandsbesked

Som jag förut nämnt bör jordhävdslagen utformas så att markinnehavaren normalt har rätt att lägga ned jordbruket. Uppsiktslagen ger innehavaren rätt att påkalla lantbruksnämndens prövning om nedläggningen får ske. Motsvarande bestämmelse bör tas in i jordhävdslagen.

Matjordstäkt

Efterfrågan på matjord har under senare år ökat. Sedan matjorden förts bort från jordbruksmarken kan denna i regel användas endast för skogsbruk. Att återställa marken i ursprungligt skick är ofta omöjligt eller i varje fall mycket kostsamt. Som utredningen och lantbruksstyrelsen påpekat går täkten snabbt och utförs ofta av specialiserade företag som har en omfattande maskinpark till sitt förfogande. Det är därför nödvändigt med bestämmelser som gör det möjligt att snabbt gripa in mot sådan matjordstäkt som motverkar jordbrukets rationalisering. Lämpligen kan lantbruksnämnden ges möjlighet i första hand att förbjuda täkt på viss fastighet. Om nämnden befarar att större områden, som behöver bevaras i odlat skick, löper risk att förstöras genom matjordstäkt, bör nämnden kunna meddela ett kollektivt förbud mot täkt inom det angivna området. Förbuden måste straffsanktioneras. Påföljden bör vara böter.

Lantbruksstyrelsen har förordat att, eftersom ett snabbt ingripande är nödvändigt om en matjordstäkt behöver stoppas, delegering av åtgärden bör kunna ske till tjänsteman, förslagsvis lantbruksdirektören. Meddelande av kollektivt förbud anser jag för min del böra ankomma på strukturdelegationen eller på nämnden i plenum. Annat förbud bör i princip, efter delegeringsbeslut av nämnden, kunna meddelas av tjänsteman hos nämnden. Närmare bestämmelser om förfarandet i ärenden om matjordstäkt torde få meddelas i administrativ ordning.

Ansvar för avhjälpande av vanhävd

Enligt uppsiktslagen är i princip jordägaren ansvarig för avhjälpande av vanhävd endast om han själv brukar jorden. Annars åvilar ansvaret brukaren. Utredningen föreslår att föreläggande och förbud skall kunna riktas mot såväl jordägaren som, om marken är upplåten till annan, brukaren. Utredningens förslag innefattar vidare att den som förelagts viss åtgärd för att återställa hävd måste fullgöra sin skyldighet även om han sedermera frånträtt egendomen. Flera remissinstanser uttalar att lagen till undvikande av osäkerhet vid tillämpningen bör klart utsäga hur ansvaret skall fördelas och mot vem ett föreläggande vid visst tillfälle skall riktas. Svea hov-

rätt har med hänsyn till de vanhävdskorrektiv som finns i arrendelagen ifrågasatt, om det är nödvändigt att föreläggandet riktas mot annan än jordägaren. Hovrätten för Nedre Norrland, länsstyrelsen i Malmöhus län, arrendelagsutredningen och Sveriges Jordägareförbund anser däremot att föreläggande liksom i gällande rätt i första hand bör riktas mot brukaren. För egen del anser jag att utredningens förslag skulle kunna leda till vissa ej önskade konsekvenser. Man kan t. ex. tänka sig fall, där föreläggande riktats mot en arrendator, som endast har kort tid kvar av sin besittningstid. När arrendeavtalet upphör att gälla skall avräkning ske med jordägaren, och arrendatorn är därvid skyldig att utge ersättning till jordägaren, om det vid syn visar sig att arrendestället försämrats. Det skulle onekligen vara mindre tilltalande, om arrendatorn vid avräkningen påförs bristbelopp på grund av försämrad hävd och dessutom av lantbruksnämnden föreläggs att återställa hävden. Det kan däremot ej anses obilligt om föreläggande riktas mot en nytillträdd arrendator, eftersom hans arrendeavgift får antas vara bestämd med hänsyn till hävden vid tillträdet. Om arrendatorn avhjälpes vid tillträdet bristande hävd, är han berättigad till gottgörelse senast när han avträder fastigheten.

Jag anser att anmodan att återställa hävden, föreläggande och förbud i regel skall riktas mot brukaren. Endast för de fall att brukaren är medellös eller hans återstående besittningstid ej är tillräcklig för hävdens återställande, bör ingripandet riktas mot ägaren. När lantbruksnämnden utfärdar föreläggande att vidta åtgärder till återställande av hävden bör nämnden utsätta tid, inom vilken varje särskild åtgärd skall vara verkställd. Enligt uppsiktslagen bör tiden i allmänhet ej överstiga två år men kan, om det är oundgängligen nödvändigt, utsträckas till fyra år. Någon uttrycklig föreskrift härvidlag synes inte nödvändig i den nya lagen. En prövning från fall till fall med hänsyn till åtgärdernas art och övriga omständigheter ter sig mera ändamålsenlig. De tidsgränser som anges i uppsiktslagen synes härvid kunna tjäna till vägledning.

Vite och besvär

Bestämmelser om vites utdömande och utsättande av nytt vite bör i enlighet med utredningens förslag utformas i överensstämmelse med motsvarande bestämmelser i 7 § andra stycket jordförvärvslagen.

Besvär förfarandet regleras av instruktionen den 25 maj 1967 (nr 425) för lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnderna. De ytterligare bestämmelser som kan behövas ankommer på Kungl. Maj:t att meddela.

Ikraftträdande

Jordhävdslagen bör träda i kraft den 1 januari 1970 i samband varmed uppsiktslagen bör upphävas.

I enlighet med det anförda har inom jordbruksdepartementet upprättats förslag till

- 1) *jordhävdslag*,
- 2) *lag om ändring i lagen den 30 juni 1947 (nr 290) om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom*.

Förslagen torde få fogas till statsrådsprotokollet i detta ärende som *bilaga 2 och 3*.

Hemställan

Jag hemställer, att lagrådets utlåtande över lagförslagen inhämtas enligt 87 § regeringsformen genom utdrag ur protokollet.

Vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:
Britta Gyllensten

Bilaga 1

Jordlagsutredningens förslag till jordhävdslag

1 §.

Om innehavare av odlad jord lägger ned jordbruket därå, äger lantbruksnämnden vid vite förelägga honom att återställa hävden under förutsättning att jordområdet

antingen redan ingår i en brukningsenhet, som i befintligt skick är eller, genom tekniskt och ekonomiskt rimliga rationaliseringsåtgärder, kan bli lämpad för sitt ändamål och som lider skada genom nedläggningen,

eller på grund av beskaffenhet och läge finnes böra behållas i odlat skick för att framdeles kunna tagas i anspråk för att underlätta bildandet av brukningsenheter med ändamålsenlig storlek och ägoanordning.

2 §.

Har odlad jord under mera än fyra år i följd icke varit föremål för bearbetning, slätter eller betesgång, anses att jordbruket där är under nedläggning som avses i 1 §.

3 §.

När någon överväger att lägga ned jordbruket på honom tillhörig odlad jord, äger han hos lantbruksnämnden påkalla prövning huruvida nedläggningen skulle medföra ingripande enligt 1 §.

4 §.

Om det finns anledning att antaga att innehavare av odlad jord ämnar föra bort matjorden, äger lantbruksnämnden under förutsättning som anges i 1 § meddela förbud däremot vid vite.

Förbud enligt första stycket får ges för högst fem år i sänder och länder till efterrättelse utan hinder av förd klagan.

5 §.

Föreläggande och förbud enligt denna lag får riktas mot jordägare även om jorden är upplåten att brukas av annan.

Om föreläggande är riktat mot annan än jordens innehavare, är innehavaren skyldig att tåla att den föreskrivna åtgärden vidtages.

Talan om utdömmande av vite och om utsättande av nytt vite föres av allmän åklagare vid rätten i den ort där egendomen i fråga eller huvuddelen av denna är belägen. Talan får ej väckas utan att lantbruksnämnden hemställt därom. Vite får ej förvandlas.

6 §.

Talan mot lantbruksnämnds beslut enligt denna lag föres genom besvär hos lantbruksstyrelsen. Mot styrelsens beslut föres talan genom besvär hos Konungen.

Besvären skall ges in till lantbruksnämnden. Nämnden skall snarast möjligt sända handlingarna i ärendet till besvärsmyndigheten jämte bevis om

beslutets delgivning och, om beslutet meddelats av nämnden, eget utlåtande över besvären.

Har besvär givits in direkt till besvärsmyndigheten, utgör detta ej hinder mot att besvären prövas, om de kommit in före besvärstidens utgång.

7 §.

Ingripande enligt denna lag får ej ske i fråga om mark som

1. är taxerad såsom »annan fastighet»,
2. tillhör staten,
3. ingår i stadsplan eller enligt byggnadsplan, fastställd efter den 1 januari 1948, är avsedd för annat ändamål än jordbruk eller
4. ingår i fastighet, vilken genom avstyckning bildats för annat ändamål än jordbruk och ej därefter undergått taxering.

Denna lag träder i kraft den — — —

Genom lagen upphäves lagen den 30 juni 1947 (nr 288) om uppsikt å jordbruk.

Förslag
till
Jordhävdslag

Häri genom förordnas som följer.

1 §

Med odlad jord förstås i denna lag åker och kultiverad betesmark.

Planteras skog på odlad jord eller har jorden under mer än två år i följd icke bearbetats eller utnyttjats för slätter eller betesgång, anses jordbruket vara nedlagt.

2 §

Åtgärd enligt denna lag får ej vidtagas i fråga om mark

1. som är taxerad som annan fastighet,
2. som tillhör staten,
3. som ingår i stadsplan eller enligt byggnadsplan, fastställd efter den 1 januari 1948, är avsedd för annat ändamål än jordbruk,
4. som ingår i fastighet, vilken genom avstyckning bildats för annat ändamål än jordbruk och ej därefter undergått taxering, eller
5. varå jordbruket varit nedlagt under tre år.

3 §

Den som lagt ned jordbruket på odlad jord är på anmodan av lantbruksnämnden skyldig att återställa hävden, om jorden

1. ingår i brukningsenhet som är eller genom tekniskt och ekonomiskt rimliga åtgärder kan bli lämpad för rationell jordbruksdrift och som lider skada genom nedläggningen, eller

2. med hänsyn till läge, beskaffenhet och övriga omständigheter finnes böra hållas i odlat skick för att underlätta bildandet av rationell brukningsenhet.

Har jordägaren upplåtit jorden med nyttjanderätt till annan, skall anmodan enligt första stycket riktas mot jordägaren, om nyttjanderättshavaren är medellös eller hans återstående besittningstid ej är tillräcklig för hävdens återställande.

Lantbruksnämnden föreskriver de åtgärder som behövs för hävdens återställande och kan vid vite förelägga den till vilken anmodan riktas att vidtaga sådana åtgärder.

4 §

Ägare eller brukare av jord är skyldig tåla att föreskriven åtgärd vidtages även om beslutet är riktat mot annan.

5 §

Har lantbruksnämnden med stöd av 3 § första stycket 2 beslutat att hävden skall återställas, är staten skyldig att lösa marken efter ortens pris, om ägaren begär det.

Yrkande om inlösen skall vid äventyr av talans förlust skriftligen göras hos lantbruksnämnden inom två månader efter det beslutet om hävdens återställande vunnit laga kraft samt upptaga pris och övriga villkor. Bifalles icke yrkandet, skall talan vid samma äventyr väckas genom stämning inom två månader från det beslutet vunnit laga kraft. Har ägaren fått del av beslut först sedan detta vunnit laga kraft, räknas dock tidsfristerna från dagen för delfäendet.

6 §

Om det finns anledning antaga att innehavare av odlad jord av sådant slag som avses i 3 § första stycket 1 eller 2 ämnar föra bort matjord, får lantbruksnämnden meddela förbud däremot.

Lantbruksnämnden får beträffande visst område föreskriva att täkt av matjord icke får ske utan nämndens tillstånd.

Förbud enligt första eller andra stycket får meddelas för högst fem år åt gången och länder omedelbart till efterrättelse.

7 §

På framställning av ägare av odlad jord kan lantbruksnämnden avge förklaring att jordbrukets nedläggande icke skall medföra åtgärd enligt 3 § eller 6 § första stycket. Har sådan förklaring avgivits, äger föreskrift som meddelas med stöd av 6 § andra stycket icke tillämpning beträffande den jorden.

8 §

Talan om utdömande av vite och om utsättande av nytt vite föres av allmän åklagare vid rätten i den ort där egendomen i fråga eller huvuddelen av denna är belägen. Talan får ej väckas utan att lantbruksnämnden hemställt därom. Vite får ej förvandlas.

9 §

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot förbud som meddelats enligt 6 § första eller andra stycket dömes till böter.

10 §

Närmare bestämmelser för tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1970.

Genom lagen upphäves lagen den 30 juni 1947 (nr 288) om uppsikt å jordbruk. Den upphävda lagen gäller dock fortfarande i fråga om jord som avses i överenskommelse enligt 5 § eller i föreläggande enligt 7 § nämnda lag.

Förslag
till
Lag
om ändring i lagen den 30 juni 1947 (nr 290) om tvångsinlösen
av vanhävdad jordbruksegendom

Härigenom förordnas, att lagen den 30 juni 1947 om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

1 §.

Förekommer å jordbruksegendom synnerligen grov vanhävd av den odlade jorden *eller för jordbruket erforderliga byggnader* och finnes med hänsyn till vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller av andra särskilda skäl nödigt att åtgärder till avhjälpan av vanhävden vidtagas i annan ordning än som stadgas i *lagen om uppsikt å jordbruk*, må Konungen med riksdagens samtycke förordna att egendomen eller, om särskilda omständigheter föranleda därtill, del av egendomen skall mot lösen avstås till *kronan*.

Förekommer å jordbruksegendom synnerligen grov vanhävd av den odlade jorden och finnes med hänsyn till vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller av andra särskilda skäl nödigt att åtgärder till avhjälpan av vanhävden vidtagas i annan ordning än som stadgas i *jordhävdslagen*, må Konungen med riksdagens samtycke förordna att egendomen eller, om särskilda omständigheter föranleda därtill, del av egendomen skall mot lösen avstås till *staten*.

2 §.

Fråga om inlösen enligt 1 § må väckas av vederbörande lantbruksnämnd *eller länsstyrelse*. Innan frågan väckes skall utredning vara förebragt om de förhållanden som kunna vara av betydelse för frågans bedömande.

Fråga om inlösen enligt 1 § må väckas av vederbörande lantbruksnämnd. Innan frågan väckes skall utredning vara förebragt om de förhållanden som kunna vara av betydelse för frågans bedömande.

I övrigt — — — — — expropriationsmålet utfärdats.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1970.

Utdrag av protokoll, hållet i lagrådet den 29 augusti 1969.

N ä r v a r a n d e:

justitierådet	RIBEN,
regeringsrådet	HJERN,
justitierådet	BERGSTEN,
justitierådet	GYLLENSVÄRD.

Enligt lagrådet den 15 augusti 1969 tillhandakommet utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 18 juli 1969, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle enligt 87 § regeringsformen inhämtas över upprättade förslag till 1) *jordhävdslag*; 2) *lag om ändring i lagen den 30 juni 1947 (nr 290) om tvångs-lösen av vanhävdad jordbruksegendom*.

Förslagen, som finns bilagda detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorerna Stig Wenker.

Förslagen föranledde följande yttranden.

Förslaget till jordhävdslag*Lagrådet:*

Det remitterade förslaget innebär, att 1947 års lag om uppsikt å jordbruk upphäves och ersättes med en jordhävdslag, som bygger på den grundsatsen att det allmänna skall ingripa mot nedläggning av jordbruk endast i fall då rationaliseringsverksamheten äventyras genom nedläggningen. Med den inriktning som jordbrukspolitiken för närvarande har och i betraktande av de medel som eljest står till buds för genomförande av rationaliseringen kan det, såsom skett från en del håll under remissbehandlingen, ifrågasättas om lagstiftning på området över huvud är behövlig. Det kan dock vara välbetänkt att bibehålla viss möjlighet till tvångsinskridande för att upprätthålla jordhävvd. Måhända blir ingripanden enligt de föreslagna bestämmelserna sällsynta, men det väsentliga är att det finns möjlighet att ingripa. Av särskild betydelse synes vara att lantbruksnämnden får befogenhet att snabbt ingripa mot matjordtäkt som är olämplig ur rationaliseringssynpunkt. Lagrådet har alltså i princip intet att erinra mot att förslaget genomföres.

1 och 2 §§.

Justitieråden Riben, Bergsten och Gyllensvärd:

1 § första stycket och 2 § kan tillsammans sägas ange lagens tillämpningsområde. Det synes lämpligt att dessa bestämmelser sammanförs i inledningsparagrafen. Bestämmelsen i 1 § andra stycket, som anger när jordbruket på odlad jord skall anses nedlagt, synes få en naturligare placering, om den upptages i anslutning till stadgandena om ingripanden i anledning av sådan nedläggning (förslagets 3 §).

Vid överföring till 1 § av innehållet i 2 § synes vissa formella jämkningar böra ske. Uttrycket »åtgärd enligt denna lag» är mindre lämpligt med hänsyn till att ordet »åtgärd» i de följande paragraferna begagnas i en mera konkret betydelse. Det undantag från lagens tillämpningsområde som upptagits under punkt 5 — mark varå jordbruket varit nedlagt under tre år — är av annan karaktär än de förut uppräknade. Det synes lämpligare att låta den åsyftade begränsningen i möjligheten till ingripanden mot markinnehavaren komma till uttryck i de särskilda paragrafer som närmare anger förutsättningarna för sådana ingripanden.

Under hänvisning till det anförda vill vi föreslå, att andra stycket i 1 § får det innehållet att från lagens tillämpning undantages mark (1) som tillhör staten, (2) som ingår i fastighet, vilken är taxerad som annan fastighet eller vilken genom avstyckning bildats för annat ändamål än jordbruk och ej därefter undergått taxering, eller (3) som ingår i stadsplan eller enligt byggnadsplan, fastställd efter den 1 januari 1948, är avsedd för annat ändamål än jordbruk.

Regeringsrådet Hjern:

I remissprotokollet anføres att för att den föreslagna lagen på bästa sätt skall tillgodose det allmänna intresset att jordbruk i särskilda fall skall hindras från nedläggning, ingripande mot vanhävd bör kunna ske på ett tidigare stadium än vad uppsiktslagen medger. I anslutning därtill uttalas att ingripande i princip bör kunna ske så snart innehavare av odlad jord lagt ned jordbruket.

Vad sålunda anförts synes rimma mindre väl med det i 1 § andra stycket upptagna stadgandet. Av detta framgår nämligen att, bortsett från det fall att skog planteras på odlad jord, jordbruk skall anses vara nedlagt först sedan jorden under mer än två år i följd icke bearbetats eller utnyttjats för slätter eller betesgång. Ingripande enligt lagen kan alltså, utom vid skogsplantering på odlad jord, aldrig ske förrän efter två år sedan jorden upphört att vara föremål för bearbetning eller utnyttjande på nyss angivet sätt. Helst borde naturligtvis ingripande kunna ske redan innan ett jordbruk lägges ned eller åtminstone så nära den faktiska nedläggningen som möjligt, detta inte minst i den enskilde markägarens intresse. För honom blir uppenbarligen olägenheten av ett ingripande större ju längre tid som förflyter

från det att han beslutat om nedläggning av jordbruket och börjat vidtaga åtgärder härför. Man synes inte ha närmare övervägt den i och för sig tänkbara möjligheten att kunna ingripa redan på detta tidiga stadium, exempelvis genom införande av en enkelt utformad skyldighet för markägaren att göra anmälan till lantbruksnämnden om tillämnad nedläggning. Ett hinder häremot skulle möjligen kunna anses vara, att ett sådant arrangemang skulle bli alltför omständligt och för lantbruksnämnderna belastande med hänsyn till sakens beskaffenhet. En sådan ordning skulle emellertid medföra den — låt vara ringa — lättnaden, att lantbruksnämnderna ej skulle behöva lämna förhandsbesked i nedlägningsfrågor. Att i lagstiftningsfrågans nuvarande läge påyrka införandet av en anmälningsplikt av antytt slag synes dock ej vara realistiskt.

Det torde i praktiken inte möta några oöverkomliga problem att från fall till fall efter omständigheterna avgöra, om ett jordbruk lagts ned redan innan den i paragrafen stadgade tvåårstiden gått till ända. Lagen anger själv i förevarande paragraf ett exempel, då så får anses ha skett, nämligen då skog planteras på den odlade jorden. Det måste emellertid förekomma åtskilliga andra situationer, då man med samma grad av säkerhet kan fastslå att nedläggning av jordbruk skett före utgången av de två åren. I remissprotokollet nämnes t. ex. i ett annat sammanhang det fall att matjorden förts bort från jordbruksmarken och att denna till följd därav endast kan användas för skogsbruk. Såsom ytterligare exempel må nämnas att ägaren övergivit eller på annat sätt lämnat jordbruket utan att ha utarrenderat det samma. För bedömning av frågan huruvida nedläggning skett torde också de upplysningar markägaren själv och andra personer kan lämna många gånger skapa önskad klarhet.

Av vad nu anförts torde framgå att bestämmelsen i 1 § andra stycket snarast är till hinder för en ur den enskildes synpunkt betryggande och för det allmänna effektiv tillämpning av den nya lagen och att den därför utan större olägenhet kan avvaras. Ett slopande av bestämmelsen kommer utan tvivel att i stället få den effekten att man många gånger kommer att kunna ingripa betydligt tidigare än vad lagförslaget i sitt remitterade skick medger, ett förhållande som enligt vad nyss framhållits är till avgjord fördel både för den enskilde och det allmänna.

Under hänvisning till det anförda hemställer jag att andra stycket av 1 § får utgå ur lagen.

I övrigt ansluter jag mig beträffande 1 och 2 §§ till vad lagrådets flesta ledamöter anför.

3 §.

Justitieråden Riben, Bergsten och Gyllensvärd:

Den skyldighet att återställa hävden på odlad jord, som under vissa förutsättningar skall föreligga, skall enligt första stycket åvila »den som lagt

ned jordbruket» på jorden. Avsikten torde dock vara att skyldigheten principiellt skall åvila den som, då ingripande blir aktuellt, såsom ägare eller brukare innehar jorden. Lagtexten bör jämkas i överensstämmelse härmed. Med hänsyn bl. a. till att bestämmelserna i förevarande paragraf bildar bakgrund till stadgandena om inlösen i 5 § bör vidare lagtexten utformas så, att den primärt anger förutsättningarna, inte för den enskildes skyldighet att återställa hävden utan för lantbruksnämndens ingripande, för vilket »föreläggande» synes vara en lämplig beteckning. Inledningen till första stycket kan i enlighet med det sagda få följande avfattning: »Har jordbruket på odlad jord lagts ned, kan lantbruksnämnden förelägga innehavaren att återställa hävden, om jorden — — —».

I enlighet med vad som anförts vid 1 och 2 §§ bör andra stycket i förslagets 1 §, som anger när jordbruk skall anses nedlagt, flyttas till förevarande paragraf. Därvid kan lämpligen en omredigering ske, så att de typiska tecknen på nedläggning — underlåtenheten att bearbeta jorden eller att utnyttja den för slätter eller betesgång — nämnes före det mera speciella fallet att skog planteras på jorden. I anslutning därtill bör upptagas en bestämmelse som i fråga om förelägganden enligt förevarande paragraf ersätter 2 § 5 i förslaget och sålunda utsäger, att sådant föreläggande ej får meddelas om jordbruket är att anse som nedlagt sedan mer än tre år. I fall där fråga är om underlåtenhet att bearbeta jorden eller att utnyttja den för slätter eller betesgång kommer bestämmelsen att innebära, att den yttersta tidsgränsen för meddelande av föreläggande blir fem år från det sådan verksamhet senast förekom.

De mot 1 § andra stycket och 2 § 5 i det remitterade förslaget svarande bestämmelser som sålunda föreslås inarbetade i förevarande paragraf — vilken till följd av den vid 1 och 2 §§ föreslagna omdispositionen får beteckningen 2 § — synes böra placeras som tredje resp. fjärde stycke i paragrafen. Om så sker kan det stadgande som enligt förslaget bildar tredje stycket lämpligen utbrytas till en särskild paragraf, som får beteckningen 3 §.

Regeringsrådet Hjern:

Jag ansluter mig till vad lagrådets flesta ledamöter anført beträffande denna paragraf, med den reservation som följer av min vid 1 och 2 §§ uttalade mening att 1 § andra stycket helt bör utgå.

5 §.

Justitieråden Riben, Bergsten och Gyllensvärd:

Enligt första stycket i denna paragraf skall ägaren kunna begära att staten löser in marken, om lantbruksnämndens ingripande grundas därpå, att jorden bör hållas i odlad skick för att i framtiden kunna sammanföras med annan jord till en rationell brukningsenhet. Stadgandet innehåller även en värderingsregel: marken skall lösas efter ortens pris. Bestämmelserna i and-

ra stycket innebär bl. a. att frågan i händelse av tvist skall prövas av allmän domstol. Tydligt har jordförvärvslagens bestämmelser om lösningskyldighet för staten då förvärvstillstånd vägrats (10 och 11 §§) här utgjort förebild.

En jämförelse mellan jordförvärvslagen och den nu föreslagna jordhävdslagen ger vid handen att en väsentlig skillnad föreligger mellan de båda lagarna såvitt angår arten av den prövning som skall ske i samband med inlösen. Enligt jordförvärvslagen är situationen den att ett köp blivit ogilt till följd av att förvärvstillstånd vägrats och att staten då på begäran av säljaren är skyldig att lösa egendomen till det pris köparen utfäst, såvida priset inte uppenbart överstiger egendomens värde eller egendomen häftar för in-tecknad gäld till högre belopp än priset. Domstolens prövning är alltså i regel inskränkt till den relativt enkla frågan om köpeskillingen är uppenbart för hög eller inte. Någon mera exakt värdering behöver domstolen inte företaga. Situationen vid inlösen enligt den nya jordhävdslagen skiljer sig däremot inte i princip från den som i allmänhet föreligger då enligt olika lagar inlösen av mark skall ske och då expropriationslagens bestämmelser ansetts böra vara normerande. Såsom ett närliggande exempel i nyare lagstiftning kan nämnas 1964 års naturvårdslag (26, 33 och 36 §§). Vi vill förorda, att inlösen enligt jordhävdslagen behandlas på samma sätt. Detta innebär bl. a. att målen skall behandlas av expropriationsdomstol och att expropriationslagens värderingsregler (7 §) blir gällande. Av viss betydelse torde även vara, att reglerna om utvidgning av expropriation (12 §) blir tillämpliga, liksom bestämmelserna om expropriationskostnad (67 §).

Den efter förebild i jordförvärvslagen föreslagna bestämmelsen om skyldighet för jordägaren att inom viss kortare tid skriftligen framställa sitt inlösningsyrkande hos lantbruksnämnden med angivande av pris och övriga villkor synes i detta fall innebära en onödigt långtgående reglering av förfarandet. Det bör vara tillräckligt att, såsom skett bl. a. i naturvårdslagen, föreskriva att jordägaren, om överenskommelse ej kan träffas, skall väcka talan inom viss tid. Denna kan lämpligen bestämmas till sex månader från det lantbruksnämndens beslut om föreläggande vunnit laga kraft. Eftersom föreläggande i princip skall riktas mot innehavaren, som inte behöver vara identisk med ägaren, kan det dock finnas skäl att bibehålla den föreslagna ordningen med tidsberäkning från delfåendet i sådana fall då ägaren fått del av beslutet först sedan det vunnit laga kraft.

Beträffande första stycket innebär det sagda, att regeln om ortens pris såsom bestämmande för löseskillingen skall utgå. Vi föreslår — under förutsättning att de vid föregående paragrafer framställda ändringsförslagen beaktas — följande lydelse: »Har föreläggande om återställande av hävd meddelats med stöd av 2 § första stycket 2, är staten skyldig att lösa jorden, om ägaren begär det.»

De erforderliga bestämmelserna i övrigt synes lämpligen, med uppdelning på två stycken, kunna avfattas sålunda:

»Kan överenskommelse ej träffas, åligger det ägaren, vid äventyr att rätten till inlösen går förlorad, att väcka talan hos expropriationsdomstolen inom sex månader från det lantbruksnämndens beslut om föreläggande vunnit laga kraft eller, om ägaren fått del av beslutet först sedan detta vunnit laga kraft, från delfåendet.

Beträffande inlösen enligt denna paragraf skall de allmänna bestämmelserna i lagen om expropriation i tillämpliga delar gälla.»

Regeringsrådet Hjern:

Enligt det remitterade förslaget skall yrkande om inlösen göras skriftligen hos lantbruksnämnden inom två månader efter det beslutet om hävdens återställande vunnit laga kraft samt upptaga pris och övriga villkor. Angivandet av denna relativt korta tidsfrist synes väl ägnat att framtvinga ett snabbt ställningstagande i inlösenfrågan från jordägarens sida och i förekommande fall utgöra ett incitament till inledande av förhandlingar på basis av uppgift om pris och övriga villkor. För jordägaren synes det även vara av värde att det i lagtexten uttryckligen utsäges att begäran om inlösen skall göras hos lantbruksnämnden. Att begäran skall ske i skriftlig form synes lämpligt såvida den också skall avse pris och övriga villkor.

Under hänvisning till det sagda föreslår jag — som i övrigt beträffande denna paragraf ansluter mig till vad lagrådets flesta ledamöter anfört — att första stycket i paragrafen avslutas med orden »om ägaren skriftligen hos lantbruksnämnden begär det inom två månader från det nämndens beslut om föreläggande vunnit laga kraft eller, om ägaren fått del av beslutet först sedan detta vunnit laga kraft, från delfåendet. Framställning om inlösen skall innehålla uppgift om den ersättning ägaren önskar erhålla samt om övriga villkor».

Godtages detta förslag, synes andra stycket i den av lagrådets flesta ledamöter förordade avfattningen böra jämkas på så sätt att sexmånadersfristen säges börja löpa »från tidpunkt som anges i första stycket».

6 §.

Justitierådet Riben, regeringsrådet Hjern och justitierådet Bergsten:

Förbud mot matjordstäkt i fall som avses i första stycket kan enligt ordalydelsen meddelas, om det finns anledning antaga att innehavaren ämnar föra bort matjord. Det får emellertid anses uppenbart, att förbud kan meddelas även då annan med innehavarens medgivande ämnar föra bort jorden.

Såsom förutsättning för meddelande av förbud enligt andra stycket anges i motiven, att lantbruksnämnden befarar att större områden, som behöver bevaras i odlat skick, löper risk att förstöras genom matjordstäkt. Även i lagtexten torde böra anges vad som förutsättes för att förbud skall kunna

meddelas. Lämpligen kan stadgas, att förbud kan meddelas, om det är påkallat med hänsyn till jordbruksnäringen.

Förbud enligt andra stycket bör kunna meddelas endast beträffande jord som är att anse som odlad i enlighet med definitionen i 1 §, icke t. ex. i fråga om tomtmark. Denna begränsning bör framgå av lagtexten.

I anslutning till vad lagrådet i det föregående anfört beträffande den i 2 § 5 i det remitterade förslaget upptagna undantagsregeln föreslår vi att i förevarande paragraf som ett särskilt stycke efter andra stycket inskjutes stadgande, att förbud enligt första stycket ej får meddelas i fråga om jord där jordbruket varit nedlagt sedan mer än tre år och att förbud enligt andra stycket ej äger tillämpning på sådan jord.

Regeringsrådet Hjern:

I remissprotokollet har starkt framhållits behovet av att snabbt kunna gripa in mot sådan matjordstäkt, som motverkar jordbrukets rationalisering. Såväl i jordlagsutredningens förslag (4 §) som i det remitterade förslaget har därför upptagits bestämmelser om att lantbruksnämnden kan meddela förbud mot bortförande av matjord. Mellan de båda förslagen råder emellertid den skillnaden att förbudet enligt utredningens förslag kan förbindas med vite under det att enligt remitterade förslaget vite ej kan komma till användning. Överträdelse av förbud som meddelats med stöd av 6 § kommer i stället att medföra bötesansvar enligt 9 §.

Som lagrådet inledningsvis anfört får det anses som särskilt betydelsefullt att lantbruksnämnd får befogenhet att snabbt ingripa mot matjordstäkt, som är olämplig ur rationaliseringssynpunkt. Ett förbud mot sådan täkt synes bli betydligt mera verksamt, om vite kan knytas till detsamma än om endast bötesansvar kan komma i fråga. Enligt min mening bör första stycket i paragrafen därför kompletteras på så sätt att efter ordet förbud tillägges orden »vid vite». Godtages detta förslag, bör 9 § underkastas viss jämkning.

Justitierådet Gyllensvärd:

Mellan den föreslagna bestämmelsen i första stycket och den i andra stycket synes annan skillnad inte vara åsyftad än att förbud enligt första stycket skall avse viss odlad jord inom en brukningsenhet medan förordnande med stöd av andra stycket är tänkt att få större räckvidd och gälla mark som ingår i olika enheter. Denna skillnad har inte kommit till klart uttryck i lagtexten, vilken inte lägger hinder i vägen mot att tillämpa andra stycket även när ingripandet bara riktar sig mot innehavaren av odlad jord inom ett till viss brukningsenhet begränsat område. Enligt min mening saknas emellertid anledning att söka genomföra en särreglering av skilda fall. I stället för de båda föreslagna bestämmelserna bör därför i paragrafen inskrivas en allmän regel om rätt för lantbruksnämnden att beträffande odlad jord inom visst område, oavsett om detta hänför sig till en eller flera brukningsenheter.

meddela förordnande med förbud mot täkt av matjord. Strängare villkor för att ett sådant ingripande skall få ske bör inte uppställas än att det skall vara påkallat med hänsyn till jordbruksnäringen. Därav får anses följa att det måste föreligga viss risk för att matjordstäkt skall äga rum och att en sådan skulle motverka det allmänna syftet med jordhävdslagen. På grund av det anförda föreslår jag att i paragrafen upptages en bestämmelse med det innehållet, att lantbruksnämnden kan, om det är påkallat med hänsyn till jordbruksnäringen, beträffande odlad jord inom visst område förordna att täkt av matjord icke får ske utan nämndens tillstånd. I det följande av paragrafen torde böra föreskrivas dels att i fråga om jord där jordbruket varit nedlagt sedan mer än tre år förordnande enligt denna paragraf ej får meddelas dels, i likhet med vad som enligt det remitterade förslaget upptagits i tredje stycket, att förordnande får meddelas för högst fem år åt gången och omedelbart länder till efterrättelse.

7 §.

Justitierådet Riben, regeringsrådet Hjern och justitierådet Bergsten:

Enligt förslaget skall förklaring som avses i paragrafen innehålla, att jordbrukets nedläggande icke skall medföra åtgärd enligt 3 § eller 6 § första stycket. Även den som avser att föra bort matjord utan samband med nedläggande av jordbruket synes emellertid böra ha möjlighet att få förhandsbesked. Lantbruksnämnden bör alltså kunna avge förklaring dels att jordbrukets nedläggande icke kommer att medföra ingripande enligt 3 § dels att förbud enligt 6 § första stycket mot bortförande av matjord icke kommer att meddelas.

Paragrafen kan, med ytterligare jämkningar av redaktionell karaktär, lämpligen erhålla följande lydelse: »På framställning av ägare av odlad jord kan lantbruksnämnden avge förklaring, att jordbrukets nedläggande icke kommer att föranleda ingripande enligt 3 § (2 § enligt lagrådets förslag) eller att förbud enligt 6 § första stycket mot bortförande av matjord icke kommer att meddelas. Har förklaring som nu sagts avgivits i fråga om nedläggande av jordbruk inom område, som omfattas av förbud enligt 6 § andra stycket, gäller förbudet ej längre den jord som avses med förklaringen.»

Justitierådet Gyllensvärd:

Under hänvisning till vad jag anført vid 6 § föreslår jag, att lantbruksnämndens möjlighet att enligt första punkten i förevarande paragraf avge förklaring inskränkes till att gälla förklaring att jordbrukets nedläggande icke skall medföra åtgärd enligt förslagets 3 §. I anslutning härtill bör andra punkten avfattas sålunda att, om sådan förklaring avgivits, förordnande som meddelats med stöd av 6 § icke äger tillämpning beträffande jorden.

9 §.

Regeringsrådet Hjern:

Beaktas vad jag anfört vid 6 § synes i förevarande paragraf böra föreskrivas, att den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot förbud som meddelats enligt 6 § andra stycket dömes till böter.

Justitierådet Gyllensvärd:

Om vad jag anfört vid 6 § godtages, bör i förevarande paragraf orden »bryter mot förbud som meddelats enligt 6 § första eller andra stycket» ersättas med »överträder förordnande som meddelats med stöd av 6 §».

10 §.

Lagrådet:

Den mot vilken föreläggande enligt 3 § (2 § enligt lagrådets förslag) riktats har intresse av att veta huruvida föreläggandet grundas på första stycket 1 eller 2 i nämnda paragraf. I det senare fallet har markägaren nämligen — enligt 5 § — möjlighet att begära att staten löser in marken. Av bl. a. detta skäl bör i föreläggandet anges vilken punkt som åberopas till stöd för detsamma. Åberopas andra punkten synes i föreläggandet böra intagas en erinran om ägarens möjlighet att begära inlösen av marken och om vad han därvid har att iakttaga. Riktas föreläggandet mot annan än ägaren, bör även ägaren få del av föreläggandet eller på annat sätt underrättas om detta och om möjligheten att påkalla inlösen. Lagrådet förutsätter, att bestämmelser i de hänseenden som nu angivits upptages i den tillämpningsförfattning som avses skola utfärdas med stöd av förevarande paragraf.

I samband med utarbetandet av tillämpningsbestämmelser torde böra övervägas vilka åtgärder som bör vidtagas för att beslut om tillståndstvång beträffande visst område för täkt av matjord på lämpligt sätt och utan dröjsmål bringas till deras kännedom, som äger eller brukar jord inom området. Det kan ifrågasättas om publicering i länskungörelserna är tillfyllest. Därest det kan anses vara av behovet påkallat med ytterligare publiceringsåtgärder, t. ex. annonsering i pressen, torde bestämmelser härom böra upptagas i tillämpningsförfattningen.

Regeringsrådet Hjern:

Några *besvärregler* har ej upptagits i det remitterade förslaget under hänvisning till att besvär förfarandet regleras i den för lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnderna gemensamma instruktionen den 25 maj 1967 (nr 425). I 63 § instruktionen finns regler om talan mot beslut av lantbruksnämnd, i vilket hänseende föreskrives att sådan talan skall föras hos lantbruksstyrelsen genom besvär, om annat ej är föreskrivet, och att besvären

skall inges till nämnden. Att talan kan föras hos Konungen över lantbruksstyrelsens beslut enligt den föreslagna lagen följer av 18 § allmänna verksstadgan, till vilken 1 § i instruktionen hänvisar.

Det må i detta sammanhang uppmärksammas, att besvärsrätten enligt den nu föreslagna jordhävdslagen undergått en viss utvidgning jämfört med besvärsrätten enligt uppsiktslagen. Enligt sistnämnda lag får nämligen talan ej föras över lantbruksstyrelsens beslut rörande förhandsbesked. Någon sådan begränsning har inte föreskrivits i det remitterade förslaget.

Besvär över länsstyrelsens beslut enligt uppsiktslagen får föras hos Kungl. Maj:t och skall prövas i statsrådet. Som skäl för att prövningen lagts på statsrådet anfördes vid tillkomsten av den provisoriska lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk — vilken ersattes av uppsiktslagen — ej annat än att detta betingades av hänsyn till målens natur.

Frågan om kompetensfördelningen mellan Kungl. Maj:t i statsrådet och regeringsrätten beträffande den typ av mål det här gäller har över huvud inte berörts i remissprotokollet. Den är emellertid inte utan intresse, särskilt som problemställningen utförligt behandlats dels av f. d. justitierådet Seve Ekberg i det av honom som särskild utredningsman den 15 april 1959 avgivna betänkandet om kompetensfördelningen (SOU 1959: 4 s. 244—248) dels av förvaltningsdomstolskommittén i dess den 30 november 1966 avgivna betänkande om förvaltningsrättskipningen (SOU 1966: 70 s. 569—571). Det må här framhållas, att såväl Ekberg som nyssnämnda kommitté förordade, att mål enligt uppsiktslagen skulle avgöras av regeringsrätten. Förvaltningsdomstolskommittén anförde härom bl. a., att vissa skäl otvivelaktigt talade för att besvär över länsstyrelsernas beslut om föreskrifter och förelägganden enligt uppsiktslagen skulle behandlas av Kungl. Maj:t i statsrådet. Sålunda stod enligt kommitténs mening lagtillämpningen i ett intimt samband med frågorna om jordbrukets yttre och inre rationalisering och sammanhänge således med den jordbrukspolitik som fördes. Avgörande vikt borde emellertid enligt kommitténs uppfattning tilläggas det förhållandet, att länsstyrelsernas ifrågavarande beslut kunde innebära djupgående ingrepp i enskilda personers ekonomi och förhållanden i övrigt. För att skapa ökade rättsliga garantier mot obehöriga ingrepp av detta slag föreslog kommittén under hänvisning till vad sålunda anförts, att besvär över länsstyrelsens beslut om föreskrifter och förelägganden enligt 7 § uppsiktslagen skulle prövas av administrativ domstol.

Bestämmelserna i 7 § uppsiktslagen motsvaras i det remitterade förslaget av bestämmelserna i 3 § (2 § enligt lagrådets förslag). Skillnaden mellan de båda lagrummen är främst den att det enligt lagförslaget är lantbruksnämnderna i stället för länsstyrelserna som beslutar om föreskrifter och förelägganden.

En nyhet i förhållande till gällande rätt är att enligt lagförslaget förbud kan meddelas mot täkt av matjord och att rätten till sådan täkt inom vissa

områden blir beroende av lantbruksnämndens tillstånd. Besvär över meddelade förbud och vägrade tillstånd skall således kunna föras.

Enligt min mening aktualiseras genom det nu remitterade förslaget ånyo frågan om kompetensfördelningen. För egen del ansluter jag mig till de synpunkter, som enligt ovan anförts av förvaltningsdomstolskommittén, och hemställer därför att genom tillägg och ändring i regeringsrättslagen mål rörande tillämpning av jordhävdslagen hänföres till regeringsrätten.

Förslaget till lag om ändring i lagen om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom

Lagrådet:

I samband med de jämkningar som är avsedda att genomföras i inlösenlagen torde vad 2 § andra stycket innehåller om rätt för Kungl. Maj:t att förordna om förhandstillträde böra upphävas. Frågan om förhandstillträde vid expropriation är numera, till skillnad från vad som var fallet vid tillkomsten av inlösenlagen, fullständigt reglerad i expropriationslagens allmänna bestämmelser.

Ur protokollet:

Ingrid Hellström

Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 9 oktober 1969.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena NILSSON, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, LANGE, KLING, HOLMQVIST, ASPLING, PALME, SVEN-ERIC NILSSON, LUNDKVIST, GEIJER, MYRDAL, ODHNOFF, WICKMAN, MOBERG, BENGTSSON, NORLING, LÖFBERG.

Chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Bengtsson, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter lagrådets utlåtande över förslag till

- 1) jordhävdslag,
- 2) lag om ändring i lagen (1947:290) om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom.

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

Beträffande *förslaget till jordhävdslag* uttalar lagrådet att 1 § första stycket tillsammans med 2 § kan sägas ange lagens tillämpningsområde. Tre av lagrådets ledamöter anser vidare att bestämmelsen i 1 § andra stycket får en naturligare placering i anslutning till 3 § i departementsförslaget, medan den återstående ledamoten menar att 1 § andra stycket bör helt utgå. Lagrådet föreslår vidare att punkten 5 i 2 § införs i de paragrafer som anger förutsättningarna för ingripanden.

Jag kan inte dela de meningar som här kommit till uttryck. 1 § innehåller begreppsbestämningar. Det synes mest ändamålsenligt att bestämmelser av denna art får sin placering före de materiella reglerna. Andra stycket i denna paragraf torde inte kunna undvaras vid tillämpningen av lagen. Lagens tillämpningsområde bestäms endast i 2 §. Punkterna 1—4 i denna paragraf i remitterade förslaget berör förhållanden av olika art. Att punkten 5 i viss mån har en annan karaktär än övriga utgör därför enligt min mening inte tillräckligt skäl att frångå systematiken i förslaget. Vad lagrådet i övrigt anför beträffande dessa paragrafer kan jag biträda.

Jag biträder vidare lagrådets förslag till inledning av 3 § första stycket.

I fråga om 5 § konstaterar lagrådet att jordförvärvslagens bestämmelser om lösningskyldighet för staten då förvärvstillstånd vägrats här utgjort förebild. Lagrådet jämför så jordförvärvslagens regler med det remitterade förslagets och föreslår att expropriationsdomstol, inte allmän domstol, skall

pröva mål om inlösen. Som skäl härtill anför lagrådet den väsentliga skillnaden mellan de båda lagarna såvitt angår arten av prövning och likheten mellan inlösen enligt jordhävdslagen och inlösen enligt andra lagar där expropriationslagens bestämmelser gäller, exempelvis naturvårdslagen. Lagrådet erinrar också om betydelsen av att reglerna om utvidgning av expropriation och om rättegångskostnad blir tillämpliga. Tre av lagrådets ledamöter har vidare ansett förslaget reglering av inlösenförfarandet vara alltför långtgående, medan den återstående ledamoten funnit förslaget ändamålsenligt.

Jordförvärvslagen är och jordhävdslagen avses bli ett instrument för lantbruksorganisationen i arbetet med jordbrukets rationalisering. Det är därför naturligt att ett inlösenförfarande regleras så vitt möjligt lika i båda lagarna. Om lagrådets förslag godtas kommer i fall, när både jordförvärvslagen och jordhävdslagen skall tillämpas, exempelvis när flera brukningsenheter skall slås samman till en, olika regler att gälla beträffande domstolsförfarandet. Detta kan enligt min mening inte anses tillfredsställande. En avsevärd nackdel för staten med ett förfarande enligt expropriationslagen kan bli, att lantbruksnämnd på grund av bestämmelserna om utvidgning av expropriation tvingas lösa mark som inte kan användas för rationaliseringsändamål. Jag vill också understryka den väsentliga skillnad mellan jordhävdslagen och lagstiftning där expropriationslagen är tillämplig som ligger däri att jordhävdslagen inte föreskriver någon rätt för staten att inlösa mark utan endast, i likhet med jordförvärvslagen, en plikt att göra detta på den enskildes begäran. Jag vill vidare erinra om att ett rättegångsförfarande inför allmän domstol erbjuder samma möjlighet till åberopande av sakkunnig bevisning som en rättegång inför expropriationsdomstol. Expropriationslagens regler om rättegångskostnad passar bättre i ett system som innebär tvångsförvärv från den enskilde än i det här föreslagna. Det kan heller inte uteslutas att de för markägaren förmånliga bestämmelserna om rättegångskostnad i expropriationsmål kan försvåra möjligheten till frivillig överenskommelse mellan honom och lantbruksnämnden. På grund av det anförda vidhåller jag det remitterade förslaget att mål om inlösen skall prövas av allmän domstol. Jag finner inte heller anledning att, fränsett smärre jämkningar, frångå förslaget såvitt gäller inlösenförfarandet i övrigt.

Beträffande 6 § vill jag med hänsyn till vad som förekommit under lagrådsgranskningen framhålla att förordnande med förbud mot matjordstäkt är avsett att få meddelas endast när det är fråga om odlad jord som avses i 3 § första stycket 1 eller 2, oavsett om det gäller ett speciellt eller generellt förordnande. Detta villkor bör komma till tydligare uttryck. Vidare bör någon särreglering inte genomföras av de skilda fall som avses i första och andra styckena i det remitterade förslaget. Jag förordar därför att paragrafen avfattas i enlighet härmed. Detta medför även viss jämkning i 7 och 9 §§.

Något behov av en bestämmelse angående förhandsbesked i fråga om mat-

jordstäkt, vilket ifrågasatts av tre av lagrådets ledamöter, anser jag inte föreligga.

En ledamot av lagrådet har hemställt att regeringsrättslagen ändras så att mål rörande tillämpning av jordhävdslagen hänförs till regeringsrätten.

F. n. prövas besvärsmål enligt uppsiktslagen av Kungl. Maj:t i statsrådet. Denna ordning har gällt sedan början av 1940-talet, beroende på att lagtillämpningen haft samband med frågorna om jordbrukets yttre och inre rationalisering och med den aktuella jordbrukspolitiken. Jag anser inte att skäl nu föreligger att ändra på denna ordning.

Jag vill slutligen ta upp en fråga som har samband med *övergångsbestämmelserna*. När lantbruksnämnd efter prövning enligt 2 § tredje stycket uppsiktslagen funnit förhållande föreligga som berättigar till nedläggning av jordbruket, bör sådant beslut gälla enligt sitt innehåll också efter jordhävdslagens ikraftträdande. Jag har ansett en uttrycklig bestämmelse härom överflödig.

Beträffande 2 § *lagen om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom* ansluter jag mig till vad lagrådet föreslagit och förordar att andra stycket i det remitterade förslaget ändras i enlighet härmed.

I övrigt anser jag mig kunna godta de ändringar som lagrådet föreslår. Vissa ytterligare redaktionella ändringar bör dessutom vidtas.

Jag hemställer, att Kungl. Maj:t genom proposition föreslår riksdagen att antaga förslagen till

- 1) *jordhävdslag*,
- 2) *lag om ändring i lagen (1947:290) om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom*.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Britta Gyllensten